

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΔΙΔΑΣΚΩΝ: ΑΝΔΡΕΑΣ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΑ ΑΤΟΜΙΚΑ Κ' ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΘΕΜΑ: ΕΝΩΣΕΙΣ ΠΡΟΣΩΠΩΝ – ΣΩΜΑΤΕΙΑ

ΟΝΟΜ/ΜΟ: Ευσέβεια Βορριά

ΟΝ.ΠΑΤΡΟΣ: Βασίλειος

ΑΜ.: 13402000600047

ΑΘΗΝΑ 2008

Περιεχόμενα

- Πρόλογος (Θέμα)
- Νομική φύση του δικαιώματος συνένωσης
- Ιστορική αναδρομή (σε εθνικό και διεθνές επίπεδο)
- Ανάλυση του περιεχομένου του δικαιώματος
 - α) ελευθερίες που απορρέουν από το δικαίωμα του Σ12
 - β) αρνητική ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι
 - γ) φορείς του δικαιώματος
- Περιορισμοί του δικαιώματος
 - α) Περιορισμοί που αφορούν την σύσταση και την λειτουργία ενός σωματείου ή μιας ένωσης προσώπων (γενικοί περιορισμοί)
 - β) Περιορισμοί που αφορούν την παύση λειτουργίας σωματείου ή ένωσης προσώπων (διάλυση)
- Το σωματείο στον Αστικό Κώδικα
- Γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί – Αναγκαστικοί συνεταιρισμοί
- Περίληψη - Summary
- Λήμματα – Entries
- Επίλογος – Συμπεράσματα
- Νομολογία
- Βιβλιογραφία

ΘΕΜΑ

Στην εργασία αυτή θα αναλυθεί το περιεχόμενο του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι που κατοχυρώνει το άρθρο 12 του Συντάγματος. Αρχικά θα γίνει λόγος για την νομική φύση του δικαιώματος. Θα ακολουθήσει ιστορική αναδρομή του δικαιώματος σε εθνικό αλλά και διεθνές επίπεδο δεδομένου ότι είναι χρήσιμη η γνώση της εξελικτικής πορείας του για να γίνει κατανοητή η σημασία του και η σημερινή του διάσταση. Στη συνέχεια θα παρατεθεί μια ενδελεχής ανάλυση του περιεχομένου του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι, θα αναφερθούν οι περιορισμοί που θεσπίζει το Σύνταγμα και θα γίνει αναφορά στους γεωργικούς, αστικούς και αναγκαστικούς συνεταιρισμούς. Η εργασία αυτή θα κλείσει με μια σύντομη περίληψη (στα ελληνικά και στα αγγλικά), τον επίλογο – συμπεράσματα και με την παράθεση κάποιων δικαστικών αποφάσεων σχετικών με τα αναλυθέντα ζητήματα.

Ιστορική αναδρομή (Τα ελληνικά συντάγματα σε σχέση με το δικαίωμα της συνένωσης)

1.Σύνταγμα 1864 - άρθρο 11

« Οι Έλληνες έχουσι το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους Νόμους του Κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάγωσι το δικαίωμα τούτο εις προηγούμενην της Κυβερνήσεως άδειαν »

2.Σύνταγμα 1911 – άρθρο 11

« Οι Έλληνες έχουσι το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους Νόμους του Κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να

υπαγάγωσι το δικαίωμα τούτο εις προηγούμενην της Κυβερνήσεως άδειαν ».

« Συνεταιρισμός τις δεν δύναται να διαλυθή ένεκα παραβάσεως των διατάξεων των νόμων, ει μη δια δικαστικής αποφάσεως».

3.Σύνταγμα 1927 – άρθρο 14

Αμετάβλητο

4.Σύνταγμα 1952 – άρθρο 11

« Οι Έλληνες έχουσι το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους Νόμους του Κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάγωσι το δικαίωμα τούτο εις προηγούμενην της Κυβερνήσεως άδειαν ».

« Συνεταιρισμός τις δεν δύναται να διαλυθή ένεκα παραβάσεως των διατάξεων των νόμων, ει μη δια δικαστικής αποφάσεως».

« Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι εις τους δημοσίους υπαλλήλους και υπαλλήλους νομικών προσώπων και οργανισμών δημοσίου δικαίου δύναται δια νόμου να υποβληθή εις ωρισμένους περιορισμούς.

Η απεργία εις τους δημοσίους υπαλλήλους και εις τους υπαλλήλους νομικών προσώπων και οργανισμών δημοσίου δικαίου απαγορεύεται ».

5.Σύνταγμα 1975/1986 – άρθρο 12

« Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας του νόμους, που ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια ».

« Το σωματείο δεν μπορεί να διαλυθεί για παράβαση του νόμου ή ουσιώδους διάταξης του καταστατικού του, παρά μόνο με δικαστική απόφαση ».

« Οι διατάξεις της προηγούμενη παραγράφου εφαρμόζονται αναλόγως και σε ενώσεις προσώπων που δεν συνιστούν σωματείο ».

« Με νόμο μπορεί να επιβληθούν περιορισμοί στο δικαίωμα των δημοσίων υπαλλήλων να συνεταιρίζονται. Περιορισμοί του δικαιώματος αυτού μπορεί να επιβληθούν και στους υπαλλήλους οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή δημοσίων επιχειρήσεων ».

« Οι γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί κάθε είδους αυτοδιοικούνται σύμφωνα με τους όρους του νόμου και του καταστατικού τους και προστατεύονται και εποπτεύονται από το Κράτος, που είναι υποχρεωμένο να μεριμνά για την ανάπτυξή τους ».

« Επιτρέπεται η σύσταση με νόμο αναγκαστικών συνεταιρισμών που αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημόσιου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής, εφόσον πάντως εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση αυτών που συμμετέχουν ». ¹

6. Σύνταγμα 1975/1986/2001 – άρθρο 12 (ισχύον Σύνταγμα)

« Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας του νόμους, που ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια ».

« Το σωματείο δεν μπορεί να διαλυθεί για παράβαση του νόμου ή ουσιώδους διάταξης του καταστατικού του, παρά μόνο με δικαστική απόφαση ».

« Οι διατάξεις της προηγούμενη παραγράφου εφαρμόζονται αναλόγως και σε ενώσεις προσώπων που δεν συνιστούν σωματείο ».

¹ www.dsnet.gr

« Οι γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί κάθε είδους αυτοδιοικούνται σύμφωνα με τους όρους του νόμου και του καταστατικού τους και προστατεύονται και εποπτεύονται από το Κράτος, που είναι υποχρεωμένο να μεριμνά για την ανάπτυξή τους ».

« Επιτρέπεται η σύσταση με νόμο αναγκαστικών συνεταιρισμών που αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημόσιου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής, εφόσον πάντως εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση αυτών που συμμετέχουν ». ²

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι το **Σύνταγμα του 1844** δεν περιείχε ρύθμιση για το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι παρά το ότι το βελγικό Σύνταγμα (που σε συνδυασμό με τον γαλλικό Συνταγματικό Χάρτη του 1830 αποτέλεσαν πρότυπο για το Σύνταγμα του 1844) κατοχύρωνε ρητά το δικαίωμα αυτό.

Στο **Σύνταγμα του 1911** διατηρήθηκε η διατύπωση του άρθρου 11 του Συντάγματος του 1844, προστέθηκε όμως ένα δεύτερο εδάφιο χάρη στο οποίο βελτιώθηκε η προστασία του δικαιώματος με την απαγόρευση διάλυσης των ενώσεων χωρίς δικαστική απόφαση. Την ίδια περίοδο θεσπίστηκε ο **φιλελεύθερος ν.281/1914 περί σωματείων και ο ν.2151/1920 περί επαγγελματικών σωματείων**.

Η **Γ' Συντακτική Συνέλευση (1921/1922)** και η **Γ' Αναθεωρητική Βουλή (1926/1927 όπως και η Δ' Αναθεωρητική Βουλή-1946/1949)** ασχολήθηκαν με το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι σε σχέση με τους δημοσίους υπαλλήλους. Το **Σύνταγμα του 1927** παρέμεινε αμετάβλητο, καθιερώνοντας όμως το σχετικό δικαίωμα στο άρθρο 14 του κειμένου του.

² www.greekmeds.gr/adim

Ο ν.4229/1929 αποτέλεσε ένα πλήγμα για την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι με την εισαγωγή διατάξεων κατά του κομμουνισμού και του συνδικαλισμού των δημοσίων υπαλλήλων.

Η **δικτατορία του Μεταξά** υπήρξε μια **περίοδος μεγάλης κρίσης** για την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, δεδομένου ότι πάρθηκαν μέτρα κατά των ενώσεων (**α.ν.1075/1938, α.ν.1435/1938, α.ν.1798/1939**) ενώ ταυτόχρονα σημειώθηκε διάλυση ήδη υπάρχοντων σωματείων και απαγορεύτηκε η σύσταση καινούριων.

Ωστόσο η δυσπιστία κατά του δικαιώματος αυτού συνεχίστηκε και μετά την απελευθέρωση.

Στο **Σύνταγμα του 1952** το άρθρο 11 εμπεριείχε τα δύο πρώτα εδάφια του Συντάγματος του 1911 ως είχαν μαζί με δύο επί πλέον εδάφια. Πάντως από το 1946 ισχύουν οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα για τα σωματεία και τις ενώσεις προσώπων. Με το άρθρο **12ΕισΝακ καταργήθηκαν** οι περισσότερες διατάξεις του **ν.281/1914 περί σωματείων** αλλά παρέμειναν **σε ισχύ ειδικοί νόμοι** για φιλανθρωπικά, αλληλοβοηθητικά, κ.λ.π. σωματεία.

Η **δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου 1967** θέσπισε τον **ν.δ.795/1971 «Περί σωματείων και Ενώσεων»** καθώς και το **ν.δ.890 /1971 «Περί επαγγελματικών σωματείων και ενώσεων»**, τα οποία **καταργήθηκαν** με το **ν.δ.42/1974 «Περί αποκατάστασης των συνδικαλιστικών ελευθεριών κ.λ.π.»**. Επιπλέον θέσπισε και το **ν.δ.111/1972** περί των φιλανθρωπικών ενώσεων που εξακολουθεί να βρίσκεται σε ισχύ.

Το **Σύνταγμα του 1975/1986** αποτελείτο από 6 παραγράφους. Με την **αναθεώρηση του 2001** καταργήθηκε η τέταρτη παράγραφος ενώ οι παρ. 5, 6 αναριθμήθηκαν σε 4, 5 με το Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων (ΦΕΚ Α 84/2001), των οποίων η ισχύς άρχισε από 17.4.2001.

Ο ν.330/1976 «Περί επαγγελματικών σωματείων και ενώσεων» αντικατέστησε τον παλαιό ν.2151/1920 και ο πρώτος μετέπειτα αντικαταστάθηκε από τον ισχύοντα ν.1264/1982 «Για τον εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος και την κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων».

Σήμερα εκτός του άρθρου 12 του ισχύοντος Συντάγματος και των διατάξεων του Αστικού Κώδικα (ΑΚ78-106 ΕισΝακ 12,107) στο περί σωματείων και ενώσεων δίκαιο συγκαταλέγονται και οι νόμοι ν.5101/1931, ν.1361/1983, ν.1712/1987, ν.75/1975,κ.λ.π. ³

Σε διεθνές επίπεδο

Σήμερα σε όλα τα ευρωπαϊκά δίκαια κατοχυρώνεται το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, κατά βάση στα κείμενα των συνταγμάτων τους. Σε αυτό συνέβαλε τόσο η διεθνοποίηση της συνεταιριστικής ιδέας και του εργατικού κινήματος όσο και η κατοχύρωση του δικαιώματος αυτού σε διεθνείς συμβάσεις ανθρώπινων δικαιωμάτων, με σημαντικότερη ίσως όλων την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην οποία το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι κατοχυρώνεται στο άρθρο 11.

Η γαλλική επανάσταση, αν και πρωτοπόρος στην προάσπιση των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων, σε σχέση με το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι είχε ανασταλτική επίδραση, δεδομένου ότι υπήρξε δυσμενής ως προς την ομαδική δράση και την συνεταιριστική ιδέα χάριν της αρχής της ισότητας. Έτσι θεσπίστηκε απαγορευτική νομοθεσία, η

³ Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.17-18 «Άρθρο 12} 1-4 - Η ιστορία του δικαιώματος στο ελληνικό δίκαιο »

οποία αποδοκίμαζε κάθε είδους ενδιάμεσες τάξεις μεταξύ κράτους και ατόμου. Φθίνοντας του 18^{ου} αι. μπορούσαν να συστηθούν σωματεία μόνο με διοικητική άδεια. Η εχθρότητα αυτή συνεχίστηκε και μετά την γαλλική επανάσταση, με την δημιουργία μυστικών ενώσεων. Για πρώτη φορά το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι καταγράφεται στο βελγικό Σύνταγμα του 1831, πρωτοποριακό για την απελευθέρωση των ενώσεων τόσο χρονικά όσο και ουσιαστικά αφού απαγόρευσε τα προληπτικά μέτρα.

Τα ξένα δίκαια καλύπτουν την περίπτωση των μη κερδοσκοπικών ενώσεων και κατ'εξαίρεση των εμπορικών εταιριών (π.χ άρθρο 9 του Συντάγματος της Βόννης) ενώ δεν αντίκεινται στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι οι λεγόμενοι «αναγκαστικοί συνεταιρισμοί». Σε κάθε περίπτωση ο σκοπός των σωματείων πρέπει να είναι νόμιμος, σύμφωνος με τα χρηστά ήθη και τη δημόσια τάξη, η διάλυση δε μιας ενώσεως για παράνομη δράση απαιτεί δικαστική απόφαση.

Έτσι πιο συγκεκριμένα στο γερμανικό δίκαιο κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 του Συντάγματος, στο ισπανικό στο άρθρο 22, στο ιταλικό στο άρθρο 18, στο βέλγικο στο 20, κ.λ.π. Στη Γαλλία το εν λόγω δικαίωμα προστατεύεται με τον νόμο περί των ενώσεων της 1^{ης} Ιουλίου 1901 (loi sur les associations)⁴. Στην Αγγλία ελλείπει τυπικού Συντάγματος (εθιμικό δίκαιο) το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι ρυθμίζεται για λόγους δημοσίας τάξης στο Public Order Act του 1936 και στο Prevention of Terrorism Act του 1984, με το οποίο απαγορεύτηκαν ο IRA (Irish Republican Army) και ο INLA (Irish National Liberation Army) .⁵

⁴ Σημαντική υπήρξε η απόφαση του Conseil Constitutionnel της 16^{ης} Ιουλίου 1971 που έκρινε ως αντισυνταγματική διάταξη τροποποιητικού νόμου του βασικού νόμου του 1901 που θα μπορούσε εφαρμοζόμενη από την διοίκηση να οδηγήσει στη λήψη προληπτικών μέτρων εις βάρος των ενώσεων.

⁵ Ενδιαφέρουσα υπήρξε η απόφαση του Privy Council *Collymore v. Attorney General* (1970) , AC538 που έκρινε ότι το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι δεν καταλαμβάνει ούτε το δικαίωμα των διαπραγματεύσεων ούτε το δικαίωμα της απεργίας.

Στις Η.Π.Α ⁶το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται με έμμεσο τρόπο από την πρώτη τροποποίηση του αμερικανικού Συντάγματος, παράλληλα με την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, της ελευθερίας εκφράσεως, του συνέρχεσθαι και του αναφέρεσθαι.⁷

Η **ΕΣΔΑ** με το άρθρο 11 αναγνωρίζει σε κάθε πρόσωπο *ανεξαρτήτως εθνικότητας* το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, στερώντας από τον κοινό νομοθέτη την δυνατότητα να απαγορεύει γενικά στους αλλοδαπούς την συμμετοχή τους στα σωματεία ή έστω στη διοίκηση τους, με εξαίρεση την περίπτωση που το σωματείο επιδιώκει καθαρά πολιτικούς σκοπούς ενόψει του άρθρου 16 ΕΣΔΑ.⁸

Ιστορική αναδρομή (Τα ελληνικά συντάγματα σε σχέση με το δικαίωμα της συνένωσης)

1.Σύνταγμα 1864 - άρθρο 11

« Οι Έλληνες έχουσι το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους Νόμους του Κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάγωσι το δικαίωμα τούτο εις προηγούμενην της Κυβερνήσεως άδειαν »

2.Σύνταγμα 1911 – άρθρο 11

⁶ Βασική υπήρξε η απόφαση του Supreme Court στην υπόθεση Citizens Against Rent Control v. Berkley, με την οποία αναγνωρίστηκε πλήρως το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι για οποιοδήποτε σκοπό και όχι μόνο για σκοπούς σχετιζόμενους με τις κατοχυρωμένες στην πρώτη τροποποίηση ελευθερίες (454 U. S 290 - 1981)

⁷ Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.16-22 «Άρθρο 12} 1-4 -Συγκριτική θεώρηση » και

⁸ Χρυσογόνος Κώστας Χ. Ατομικά κ' Κοινωνικά Δικαιώματα σελ.469 « Φορείς κα αποδέκτες »

« Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους Νόμους του Κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάγωσι το δικαίωμα τούτο εις προηγούμενην της Κυβερνήσεως άδειαν ».

« Συνεταιρισμός τις δεν δύναται να διαλυθή ένεκα παραβάσεως των διατάξεων των νόμων, ει μη δια δικαστικής αποφάσεως».

3.Σύνταγμα 1927 – άρθρο 14

Αμετάβλητο

4.Σύνταγμα 1952 – άρθρο 11

« Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τηρούντες τους Νόμους του Κράτους, οίτινες όμως ουδέποτε δύνανται να υπαγάγωσι το δικαίωμα τούτο εις προηγούμενην της Κυβερνήσεως άδειαν ».

« Συνεταιρισμός τις δεν δύναται να διαλυθή ένεκα παραβάσεως των διατάξεων των νόμων, ει μη δια δικαστικής αποφάσεως».

« Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι εις τους δημοσίους υπαλλήλους και υπαλλήλους νομικών προσώπων και οργανισμών δημοσίου δικαίου δύναται δια νόμου να υποβληθή εις ωρισμένους περιορισμούς.

Η απεργία εις τους δημοσίους υπαλλήλους και εις τους υπαλλήλους νομικών προσώπων και οργανισμών δημοσίου δικαίου απαγορεύεται ».

5.Σύνταγμα 1975/1986 – άρθρο 12

« Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας του νόμους, που ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια ».

« Το σωματείο δεν μπορεί να διαλυθεί για παράβαση του νόμου ή ουσιώδους διάταξης του καταστατικού του, παρά μόνο με δικαστική απόφαση ».

« Οι διατάξεις της προηγούμενη παραγράφου εφαρμόζονται αναλόγως και σε ενώσεις προσώπων που δεν συνιστούν σωματείο ».

« Με νόμο μπορεί να επιβληθούν περιορισμοί στο δικαίωμα των δημοσίων υπαλλήλων να συνεταιρίζονται. Περιορισμοί του δικαιώματος αυτού μπορεί να επιβληθούν και στους υπαλλήλους οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή δημοσίων επιχειρήσεων ».

« Οι γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί κάθε είδους αυτοδιοικούνται σύμφωνα με τους όρους του νόμου και του καταστατικού τους και προστατεύονται και εποπτεύονται από το Κράτος, που είναι υποχρεωμένο να μεριμνά για την ανάπτυξή τους ».

« Επιτρέπεται η σύσταση με νόμο αναγκαστικών συνεταιρισμών που αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημόσιου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής, εφόσον πάντως εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση αυτών που συμμετέχουν ». ⁹

6.Σύνταγμα 1975/1986/2001 – άρθρο 12 (ισχύον

Σύνταγμα)

« Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία, τηρώντας του νόμους, που ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια ».

⁹ www.dsnet.gr

«Το σωματείο δεν μπορεί να διαλυθεί για παράβαση του νόμου ή ουσιώδους διάταξης του καταστατικού του, παρά μόνο με δικαστική απόφαση ».

« Οι διατάξεις της προηγούμενη παραγράφου εφαρμόζονται αναλόγως και σε ενώσεις προσώπων που δεν συνιστούν σωματείο ».

« Οι γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί κάθε είδους αυτοδιοικούνται σύμφωνα με τους όρους του νόμου και του καταστατικού τους και προστατεύονται και εποπτεύονται από το Κράτος, που είναι υποχρεωμένο να μεριμνά για την ανάπτυξή τους ».

« Επιτρέπεται η σύσταση με νόμο αναγκαστικών συνεταιρισμών που αποβλέπουν στην εκπλήρωση σκοπών κοινής ωφέλειας ή δημόσιου ενδιαφέροντος ή κοινής εκμετάλλευσης γεωργικών εκτάσεων ή άλλης πλουτοπαραγωγικής πηγής, εφόσον πάντως εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση αυτών που συμμετέχουν ». ¹⁰

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι το **Σύνταγμα του 1844** δεν περιείχε ρύθμιση για το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι παρά το ότι το βελγικό Σύνταγμα (που σε συνδυασμό με τον γαλλικό Συνταγματικό Χάρτη του 1830 αποτέλεσαν πρότυπο για το Σύνταγμα του 1844) κατοχύρωνε ρητά το δικαίωμα αυτό.

Στο **Σύνταγμα του 1911** διατηρήθηκε η διατύπωση του άρθρου 11 του Συντάγματος του 1844, προστέθηκε όμως ένα δεύτερο εδάφιο χάρη στο οποίο βελτιώθηκε η προστασία του δικαιώματος με την απαγόρευση διάλυσης των ενώσεων χωρίς δικαστική απόφαση. Την ίδια περίοδο θεσπίστηκε ο **φιλελεύθερος ν.281/1914 περί σωματείων και ο ν.2151/1920 περί επαγγελματικών σωματείων**.

Η **Γ' Συντακτική Συνέλευση (1921/1922)** και η **Γ' Αναθεωρητική Βουλή (1926/1927 όπως και η Δ' Αναθεωρητική Βουλή-1946/1949)**

¹⁰ www.greekmeds.gr/adim

ασχολήθηκαν με το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι σε σχέση με τους δημοσίους υπαλλήλους. Το **Σύνταγμα του 1927** παρέμεινε αμετάβλητο, καθιερώνοντας όμως το σχετικό δικαίωμα στο άρθρο 14 του κειμένου του.

Ο **ν.4229/1929** αποτέλεσε ένα πλήγμα για την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι με την εισαγωγή διατάξεων κατά του κομμουνισμού και του συνδικαλισμού των δημοσίων υπαλλήλων.

Η **δικτατορία του Μεταξά** υπήρξε μια **περίοδος μεγάλης κρίσης** για την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, δεδομένου ότι πάρθηκαν μέτρα κατά των ενώσεων (**α.ν.1075/1938, α.ν.1435/1938, α.ν.1798/1939**) ενώ ταυτόχρονα σημειώθηκε διάλυση ήδη υπαρχόντων σωματείων και απαγορεύτηκε η σύσταση καινούριων.

Ωστόσο η δυσπιστία κατά του δικαιώματος αυτού συνεχίστηκε και μετά την απελευθέρωση.

Στο **Σύνταγμα του 1952** το άρθρο 11 εμπεριείχε τα δύο πρώτα εδάφια του Συντάγματος του 1911 ως είχαν μαζί με δύο επί πλέον εδάφια. Πάντως από το 1946 ισχύουν οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα για τα σωματεία και τις ενώσεις προσώπων. Με το άρθρο **12ΕισΝακ καταργήθηκαν** οι περισσότερες διατάξεις του **ν.281/1914 περί σωματείων** αλλά παρέμειναν **σε ισχύ ειδικοί νόμοι** για φιλανθρωπικά, αλληλοβοηθητικά, κ.λ.π. σωματεία.

Η **δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου 1967** θέσπισε τον **ν.δ.795/1971 «Περί σωματείων και Ενώσεων»** καθώς και το **ν.δ.890 /1971 «Περί επαγγελματικών σωματείων και ενώσεων»**, τα οποία **καταργήθηκαν** με το **ν.δ.42/1974 «Περί αποκατάστασης των συνδικαλιστικών ελευθεριών κ.λ.π.»**. Επιπλέον θέσπισε και το **ν.δ.111/1972** περί των φιλανθρωπικών ενώσεων που εξακολουθεί να βρίσκεται σε ισχύ.

Το **Σύνταγμα του 1975/1986** αποτελείτο από 6 παραγράφους. Με την **αναθεώρηση του 2001** καταργήθηκε η τέταρτη παράγραφος ενώ οι

παρ. 5, 6 αναριθμήθηκαν σε 4, 5 με το Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων (ΦΕΚ Α 84/2001), των οποίων η ισχύς άρχισε από 17.4.2001.

Ο **ν.330/1976 «Περί επαγγελματικών σωματείων και ενώσεων» αντικατέστησε** τον παλαιό **ν.2151/1920** και ο πρώτος μετέπειτα αντικαταστάθηκε από τον **ισχύοντα ν.1264/1982 «Για τον εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος και την κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων».**

Σήμερα εκτός του **άρθρου 12 του ισχύοντος Συντάγματος** και των διατάξεων του **Αστικού Κώδικα (ΑΚ78-106 ΕισΝακ 12,107)** στο περί σωματείων και ενώσεων δίκαιο συγκαταλέγονται και οι νόμοι **ν.5101/1931, ν.1361/1983, ν.1712/1987, ν.75/1975,κ.λ.π.** ¹¹

Σε διεθνές επίπεδο

Σήμερα σε όλα τα ευρωπαϊκά δίκαια κατοχυρώνεται το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, κατά βάση στα κείμενα των συνταγμάτων τους. Σε αυτό συνέβαλε τόσο η **διεθνοποίηση της συνεταιριστικής** ιδέας και του **εργατικού κινήματος** όσο και η **κατοχύρωση του δικαιώματος** αυτού σε **διεθνείς συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων**, με σημαντικότερη ίσως όλων την **Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου**, στην οποία το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι κατοχυρώνεται στο άρθρο 11.

Η γαλλική επανάσταση, αν και πρωτοπόρος στην προάσπιση των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων, σε σχέση με το δικαίωμα του

¹¹ Κασμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.17-18 «Άρθρο 12} 1-4 - Η ιστορία του δικαιώματος στο ελληνικό δίκαιο »

συνεταιρίζεσθαι είχε ανασταλτική επίδραση, δεδομένου ότι υπήρξε δυσμενής ως προς την ομαδική δράση και την συνεταιριστική ιδέα χάριν της αρχής της ισότητας. Έτσι θεσπίστηκε απαγορευτική νομοθεσία, η οποία αποδοκίμαζε κάθε είδους ενδιάμεσες τάξεις μεταξύ κράτους και ατόμου. Φθίνοντας του 18^{ου} αι. μπορούσαν να συστηθούν σωματεία μόνο με διοικητική άδεια. Η εχθρότητα αυτή συνεχίστηκε και μετά την γαλλική επανάσταση, με την δημιουργία μυστικών ενώσεων. Για πρώτη φορά το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι καταγράφεται στο βελγικό Σύνταγμα του 1831, πρωτοποριακό για την απελευθέρωση των ενώσεων τόσο χρονικά όσο και ουσιαστικά αφού απαγόρευσε τα προληπτικά μέτρα.

Τα ξένα δίκαια καλύπτουν την περίπτωση των μη κερδοσκοπικών ενώσεων και κατ'εξάιρεση των εμπορικών εταιριών (π.χ άρθρο 9 του Συντάγματος της Βόννης) ενώ δεν αντίκεινται στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι οι λεγόμενοι «αναγκαστικοί συνεταιρισμοί». Σε κάθε περίπτωση ο σκοπός των σωματείων πρέπει να είναι νόμιμος, σύμφωνος με τα χρηστά ήθη και τη δημόσια τάξη, η διάλυση δε μιας ενώσεως για παράνομη δράση απαιτεί δικαστική απόφαση.

Έτσι πιο συγκεκριμένα στο γερμανικό δίκαιο κατοχυρώνεται στο άρθρο 9 του Συντάγματος, στο ισπανικό στο άρθρο 22, στο ιταλικό στο άρθρο 18, στο βέλγικο στο 20, κ.λ.π. Στη Γαλλία το εν λόγω δικαίωμα προστατεύεται με τον νόμο περί των ενώσεων της 1^{ης} Ιουλίου 1901 (loi sur les associations)¹². Στην Αγγλία ελλείψει τυπικού Συντάγματος (εθιμικό δίκαιο) το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι ρυθμίζεται για λόγους δημοσίας τάξης στο Public Order Act του 1936 και στο Prevention of

¹² Σημαντική υπήρξε η απόφαση του Conseil Constitutionnel της 16^{ης} Ιουλίου 1971 που έκρινε ως αντισυνταγματική διάταξη τροποποιητικού νόμου του βασικού νόμου του 1901 που θα μπορούσε εφαρμοζόμενη από την διοίκηση να οδηγήσει στη λήψη προληπτικών μέτρων εις βάρος των ενώσεων.

Terrorism Act του 1984, με το οποίο απαγορεύτηκαν ο IRA (Irish Republican Army) και ο INLA (Irish National Liberation Army).¹³

Στις Η.Π.Α.¹⁴ το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται με έμμεσο τρόπο από την πρώτη τροποποίηση του αμερικανικού Συντάγματος, παράλληλα με την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας, της ελευθερίας εκφράσεως, του συνέρχεσθαι και του αναφέρεσθαι.¹⁵

Η **ΕΣΔΑ** με το άρθρο 11 αναγνωρίζει σε κάθε πρόσωπο *ανεξαρτήτως εθνικότητας* το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, στερώντας από τον κοινό νομοθέτη την δυνατότητα να απαγορεύει γενικά στους αλλοδαπούς την συμμετοχή τους στα σωματεία ή έστω στη διοίκηση τους, με εξαίρεση την περίπτωση που το σωματείο επιδιώκει καθαρά πολιτικούς σκοπούς ενόψει του άρθρου 16 ΕΣΔΑ.¹⁶

Ανάλυση του περιεχομένου του δικαιώματος

¹³ Ενδιαφέρουσα υπήρξε η απόφαση του Privy Council *Collymore v. Attorney General*

(1970) , AC538 που έκρινε ότι το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι δεν καταλαμβάνει ούτε το δικαίωμα των διαπραγματεύσεων ούτε το δικαίωμα της απεργίας.

¹⁴ Βασική υπήρξε η απόφαση του Supreme Court στην υπόθεση *Citizens Against Rent Control v. Berkley*, με την οποία αναγνωρίστηκε πλήρως το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι για οποιοδήποτε σκοπό και όχι μόνο για σκοπούς σχετιζόμενους με τις κατοχυρωμένες στην πρώτη τροποποίηση ελευθερίες (454 U. S 290 - 1981)

¹⁵ Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.16-22 «Άρθρο 12} 1-4 -Συγκριτική θεώρηση » και

¹⁶ Χρυσόγονος Κώστας Χ. Ατομικά κ' Κοινωνικά Δικαιώματα σελ.469 « Φορείς κα αποδέκτες »

Τι ελευθερίες απορρέουν από το δικαίωμα του Σ12 ;

Κατ' αρχήν το Σ12}1 («Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία...») παρέχει την **ελευθερία συστάσεως** μιας ένωσης ή ενός σωματείου και ταυτόχρονα την **ελευθερία επιλογής** μεταξύ των δύο αυτών μορφών (απόφαση δηλαδή για το αν η συστηθείσα ένωση θα έχει ή όχι νομική προσωπικότητα ιδιωτικού δικαίου) . Η ελευθερία συστάσεως είναι ανεξάρτητη προηγούμενης διοικητικής ή δικαστικής άδειας ή άδειας που δίνεται δια νόμου («...ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια »), ενώ δεν απαγορεύονται τα λεγόμενα προληπτικά μέτρα όπως είναι η υποχρέωση απλής αναγγελίας, εγγραφής ή καταχωρήσεως π.χ για την απόκτηση νομικής προσωπικότητας, εφόσον δεν ασκείται έλεγχος σκοπιμότητας παρά μόνο νομιμότητας (διάκριση δυσχερής συχνά). Επιπλέον **απαγόρευση ή υποχρέωση σύστασης ενώσεων** κρίνεται **αντισυνταγματική** και ασυμβίβαστη με την συνεταιριστική ελευθερία καθώς το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι βασίζεται στην **ιδιωτική βούληση**, διαφοροποιώντας έτσι τις ενώσεις και τα σωματεία του 12}1 από τους αναγκαστικούς συνεταιρισμούς του 12}6. Η αρχή της πολλαπλότητας (απαγόρευση δηλαδή επιβολής περιορισμένου αριθμού ενώσεων – numerus clausus) με την σειρά της επιτρέπει την παράλληλη σύσταση και λειτουργία περισσότερων ενώσεων με ίδιο ή παρεμφερή σκοπό με την προϋπόθεση ότι δεν προκαλείται σύγχυση γύρω από την δράση και την λειτουργία τους. Έτσι ο δικαστής δεν μπορεί να επιβάλλει με το κοινό δίκαιο κυρώσεις εκ των προτέρων βασιζόμενος σε υποθέσεις, παρά μόνο «in concreto» εκ των υστέρων (υπέρ της άποψης αυτής συνηγορεί και η αρχή «in dubbio pro libertatem»), με αποτέλεσμα την δυνατότητα

παράλληλης λειτουργίας εκούσιων ενώσεων και αναγκαστικών συνεταιρισμών (ακόμα και από τα ίδια πρόσωπα).¹⁷

Άμεσα συνυφασμένες με τις προαναφερθείσες ελευθερίες είναι και οι **ελευθερίες διαμόρφωσης της φυσιογνωμίας** (σύνθεση, ανάδειξη διοίκησης, σύνταξη αλλά και τροποποίηση του καταστατικού, επιλογή των αντικειμένων και των μέσων δραστηριότητας, σκοπός), **διατήρησης, λειτουργίας και διοίκησης, πραγμάτωσης του σκοπού και διαχείρισης της περιουσίας του καθώς και εκούσιας διάλυσης της ένωσης ή του σωματείου.**

Ειδικότερα όσον αφορά τον **σκοπό της ένωσης** ή του σωματείου, όπως αυτός προσδιορίζεται στο καταστατικό του, αυτός πρέπει να είναι **νόμιμος, σύμφωνος** με τα **χρηστά ήθη** και **μη κερδοσκοπικός**. Κάθε σωματείο μπορεί ελεύθερα να ορίζει τον σκοπό του και κάθε σκοπός είναι επιτρεπτός (εξαίρεση αποτελούν οι ερανικές επιτροπές για στις οποίες θα αναφερθώ παρακάτω). Μπορεί λοιπόν να είναι πολιτικός, επιστημονικός, καλλιτεχνικός, φιλολογικός, ψυχαγωγικός, κοινωνικός, αλληλοβοηθητικός, παροχής περίθαλψης, επαγγελματικός, συνδικαλιστικός, φιλανθρωπικός, θρησκευτικός, μορφωτικός, πολιτιστικός. Το παράνομο ή ανήθικο του σκοπού αφορά την διάπραξη παράνομων πράξεων και κυρίως την παραβίαση ποινικών διατάξεων (για ένα τέτοιο σωματείο μπορεί να χαρακτηριστεί και «συμμορία»). Έτσι για παράδειγμα είναι παράνομη η σύσταση σωματείου αλληλοβοήθειας κλεφτών, με σκοπό την διευκόλυνση της δράσης τους και κατ' αποτέλεσμα την διάδοση της κλοπής. Αντίθετα δεν είναι παράνομη η σύσταση σωματείου με σκοπό μέσω της μελλοντικής αναθεώρησης του Συντάγματος την κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας και της αποποινικοποίησης κατ' αποτέλεσμα της κλοπής ή ακόμα και η σύσταση σωματείου με σκοπό την άσκηση

¹⁷ Πλούσια είναι η νομολογία σε αυτό το ζήτημα σε σχέση με τα επαγγελματικά σωματεία – π.χ Εφ. Αθ.1039/1980, ΑΠ 1842/1984

πολιτικής προπαγάνδας. Ακόμα και στην περίπτωση των «φιλοβασιλικών» σωματείων η νομολογία του Άρειου Πάγου δεν αρνείται συλλήβδην την αναγνώρισή τους, εφόσον ο σκοπός τους περιορίζεται σε θεωρητικές συζητήσεις γύρω από τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των διαφόρων πολιτευμάτων, καθώς στην περίπτωση αυτή δεν θίγεται ο σκληρός πυρήνας του άρθρου 110 παρ.1 Συντ.- δεδομένου ότι για την ανατροπή της προεδρευόμενης δημοκρατίας απαιτούνται επαναστατικές ενέργειες- ενώ οποιαδήποτε υπόθεση ανατροπής συνιστά ανεπίτρεπτο άλμα στον δικανικό συλλογισμό.¹⁸

Ωστόσο η νομιμότητα του σκοπού δεν αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο μιας ενώσεως ή ενός σωματείου, διαφορετικά δεν θα ήταν δυνατή η εφαρμογή των 12}2,3, δηλαδή η λόγω παραβίασης νόμου διάλυση σωματείου ή ένωσης με δικαστική απόφαση.

Όσον αφορά το οικονομικό στοιχείο ενός σωματείου ή μιας ένωσης, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι καμία ανθρώπινη δραστηριότητα δεν είναι άμοιρη οικονομικής σημασίας και απολύτως υπεράνω οικονομικών κινήτρων.

Η **ελευθερία (αυτό)διοίκησης** έγκειται κυρίως στον προσδιορισμό των οργάνων της διοίκησης από τα μέλη του σωματείου με αντισυνταγματική επομένως κάθε είδους παρέμβαση του κράτους στο ζήτημα αυτό. Κρίνεται δηλαδή ως αντισυνταγματικός ο κρατικός διορισμός, η κρατική απόλυση ή ακόμα και η κρατική συντόμευση της θητείας της διοίκησης όπως και οποιαδήποτε άλλη κρατική επέμβαση στην λειτουργία των ενώσεων αυτών. Βέβαια με τη ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι συμβιβάζεται η **εποπτεία της διοικητικής αρχής** με βάση τον **νόμο** και υπό **δικαστικό έλεγχο** και εφόσον αφορά α)την εφαρμογή των διατάξεων του νόμου αυτού, β)την τήρηση του καταστατικού αυτών, γ)τον έλεγχο της ταμειακής διαχείρισής τους. Στην

¹⁸ ΑΠ 928/1979

περίπτωση για παράδειγμα που συντρέχουν οι προϋποθέσεις των άρθρων 32 και 33 του ν.281/1914 «περί σωματείων»¹⁹(δηλαδή ποινικής παράβασης των νόμων περί σωματείων, σπουδαίας διαχειριστικής ανωμαλίας ή αξιόποινης χρηματικής κατάχρησης) επιτρέπεται η κήρυξη έκπτωσης του διοικητικού συμβουλίου σωματείου και ο συνακόλουθος διορισμός προσωρινής διοικητικής επιτροπής από την εποπτική αρχή. Κατ' αναλογία και η θέσπιση ή η τροποποίηση με κρατική πράξη (π.χ νόμο ή δικαστική απόφαση) του καταστατικού μιας ενώσεως είναι αντισυνταγματική ενώ είναι καθ' όλα νόμιμος ο δικαστικός έλεγχος της νομιμότητάς του.

Το ίδιο το σωματείο ή η ένωση διαθέτει την **ελευθερία να αποφασίζει περί της εισδοχής και της αποβολής των μελών του** (χωρίς οποιαδήποτε κρατική ανάμιξη). Εκείνο είναι λοιπόν που, όπως ορίζεται και στο ΑΚ 88, μπορεί με βάση το καταστατικό του ή με απόφαση της γενικής συνέλευσης αν συντρέχει σπουδαίος λόγος (γι' αυτό και θεμελιώνεται αγωγή αξίωσης του υποψήφιου μέλους αν άρνηση του σωματείου να το δεχτεί συνιστά ταυτόχρονα παραβίαση συνταγματικών

¹⁹Άρθρο 32 ν.281/1914 Όταν βεβαιούται παράβασις των διατάξεων του καταστατικού του σωματείου ή ανωμαλία διοικητική ή διαχειριστική, η εποπτική αρχή δι' αποφάσεώς της, ανακοινουμένης προς τους διοικούντας το σωματείον, διατάσσει τα δέοντα προς εφαρμογήν του καταστατικού, ή αποκατάστασιν της τάξεως εν τη διοικήσει ή τη διαχειρίσει, τάσσουσα ωρισμένην προς τούτο προθεσμίαν. «Εάν η προθεσμία παρέλθη άπρακτος, εφαρμόζονται εφ' εκάστου των απειθούντων αι ποινάί του άρθρ. 41».

Όταν βεβαιούται παράβασις δυναμένη να επισύρη ποινικήν καταδίωξιν, κατά τας διατάξεις του νόμου τούτου, ή σπουδαία διαχειριστική ανωμαλία ή χρηματική κατάχρησις, δυναμένη να επισύρη καταδίωξιν, κατά τας διατάξεις του κοινού Ποινικού Νόμου, η υπόθεσις παραπέμπεται εις την αρμοδίαν δικαστικήν αρχήν. Όταν βεβαιούται παράβασις του νόμου τούτου, δυναμένη να επισύρη την διάλυσιν του σωματείου, η υπόθεσις παραπέμπεται πάντοτε εις το αρμόδιον υπουργείον.

Άρθρο 33 ν.281/1914 «Εις τας περιπτώσεις του άρθρου 2, ως τούτο ετροποποιήθη και συνεπληρώθη δια του άρθρ. 4 του Ν. 1207/1918 η Ανωτέρα Εποπτική Αρχή δύναται να κηρύσσει έκπτωτον το Διοικητικόν Συμβούλιον και να διορίζει προσωρινήν Διοικητικήν ή Διαχειριστικήν Επιτροπήν ήτις εντός τασσομένης αυτή προθεσμίας, υποχρεούται να εκπληρώσει τα ανατιθέμενα αυτή καθήκοντα και συγκαλέσει την Γενικήν Συνέλευσιν προς εκλογήν Διοικητικού Συμβουλίου».

δικαιωμάτων του όπως της επαγγελματικής του ελευθερίας), να αποβάλλει μέλη του, ενώ κάθε κρατική επιβολή έστω και με νόμο δεν μπορεί να υποχρεώσει το σωματείο ή την ένωση στο να δεχτεί νέα μέλη ή να αποβάλλει παλαιά. Επιτρεπτή και αναγκαία, θα λέγαμε, είναι ωστόσο η απαγόρευση με νόμο κριτηρίων διαφοροποιήσεως (όπως το κριτήριο του φύλου) προκειμένου να αποτρέπονται ενδεχόμενες διακρίσεις. Έτσι για παράδειγμα είναι νόμω απαράδεκτη η απόρριψη προσώπου που επιθυμεί να καταστεί μέλος κάποιου σωματείου λόγω του φύλου του. Σε άμεση αντιστοιχία με την μόλις προαναφερθείσα ελευθερία του σωματείου ή της ένωσης προσώπων βρίσκεται και η **ατομική ελευθερία προσχωρήσεως ή αποχωρήσεως** από μια ορισμένη ένωση (ΑΚ 87), διαφορετικά η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι δεν θα είχε νόημα.

Τέλος η ένωση ή το σωματείο διαθέτει την **ελευθερία διατήρησης ή διάλυσης** της υφιστάμενης ένωσης συμπεριλαμβανόμενης και της νομικής προσωπικότητας αυτής (για τη οποία θα μιλήσουμε εκτενέστερα στο κεφάλαιο για τους «περιορισμούς του δικαιώματος»).²⁰

Αρνητική ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

Θα μπορούσε να χαρακτηρίσει κάποιος το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι ως ένα κέρμα που έχει δύο όψεις. Έτσι εκτός από την

²⁰ Βλ. σχετικά Χρυσόγονος Κώστας Χ. Ατομικά κ' Κοινωνικά Δικαιώματα σελ.461-466 « Το θετικό περιεχόμενο του δικαιώματος»

Π.Δ.Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα Β' σελ.868-879 « Ελευθερία ενώσεως »

Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.21,22,26-30 «Άρθρο 12} 1-4 – Β.Το περιεχόμενο και οι φορείς του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι»

θετική υπάρχει και η αρνητική ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, η οποία σύμφωνα με την κρατούσα άποψη καλύπτει την **ελευθερία της μη συστάσεως, της μη προσχωρήσεως και της μη συμμετοχής** σε ένα σωματείο ή μιας ένωσης. Υπάρχει και η άποψη ότι στην αρνητική ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι υπάγεται και η ελευθερία διάλυσης μιας ένωσης ή αποχώρησης από αυτήν.

Το σημαντικό όμως σε αυτή την ελευθερία είναι η απόλαυσή της **χωρίς δυσμενείς συνέπειες**. Η αρχή λοιπόν αυτή αποκλείει την υποχρεωτική ένταξη των ατόμων σε συνδικαλιστικές ή άλλες οργανώσεις ελεγχόμενες από την κρατική εξουσία με σκοπό την μονομερή επιβολή συγκεκριμένης ιδεολογίας και την κοινωνική χειραγώγηση, όπως συνέβαινε στον υπαρκτό σοσιαλισμό.

Αντισυνταγματική είναι επιπλέον η υποχρέωση ένταξης σε κάποιο σωματείο προκειμένου το άτομο να μπορέσει να ασκήσει συγκεκριμένη επαγγελματική ή μη δραστηριότητα, όπως όριζε το άρθρο 262 παρ.2 ν.δ.86/1969 («ουδείς λαμβάνει άδειαν θήρας, εάν δεν είναι μέλος κυνηγετικού συλλόγου»). Γι αυτό και κρίθηκε ως αντισυνταγματική η υποχρεωτική συμμετοχή των δημοσιογράφων στην οικεία επαγγελματική ένωση, προκειμένου αυτοί να ασκήσουν το επάγγελμά τους και να αποκτήσουν την δημοσιογραφική ιδιότητα.²¹ Επιπλέον η αρνητική ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι προσβάλλεται σε περίπτωση που ορισμένα πρόσωπα υποχρεούνται σε καταβολή εισφοράς σε σωματεία των οποίων δεν αποτελούν μέλη²² ή ακόμα και όταν επιβάλλεται έστω και μια απλή οικονομική επιβάρυνση σε όλα αδιακρίτως τα μέλη μιας κατηγορίας προσώπων υπέρ όλων ή ορισμένων από τα σωματεία που εμφανίζονται ως εκπρόσωποι τους²³. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι είναι θεμιτή και δεν αντιστρατεύεται την αρνητική ελευθερία του

²¹ ΣτΕ 3198/1990

²² ΣτΕ 3463/74

²³ ΣτΕ 3337/1975

συνεταιρίζεσθαι η υποχρέωση τρίμηνης τουλάχιστον προαναγγελίας της αποχώρησης μέλους από σωματείο σύμφωνα με το άρθρο 87 εδ. β' ΑΚ.²⁴

Ποιοι είναι οι φορείς του δικαιώματος ;

Φορείς του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι είναι και τα **φυσικά** και τα **νομικά** πρόσωπα. Από τα νομικά πρόσωπα φορείς του εν λόγω δικαιώματος είναι όμως μόνο τα νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, κερδοσκοπικά ή μη, και όχι οι δημόσιες ενώσεις ή σύλλογοι (κυρίως οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, οι επαγγελματικοί σύλλογοι – όπως οι δικηγορικοί και οι ιατρικοί - , τα επιμελητήρια που ανεξαιρέτως ασκούν τουλάχιστον εν μέρει διοικητική εξουσία). Επιπλέον στο πεδίο ισχύος του Σ12 δεν υπάγονται ούτε οι ενώσεις νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, όπως οι σύνδεσμοι και οι ενώσεις των δήμων και των κοινοτήτων που ως όργανα τοπικής αυτοδιοίκησης υπάγονται στο Σ102.

Την ελευθερία της ενώσεως απολαμβάνουν βέβαια και οι ίδιες οι **ενώσεις** και τα **σωματεία με ή χωρίς νομική προσωπικότητα** (όπως οι ενώσεις προσώπων του ΑΚ 107 και ο αστικές εταιρίες χωρίς νομική προσωπικότητα). Έτσι για παράδειγμα είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη

²⁴ Βλ. σχετικά Χρυσόγονος Κώστας Χ. Ατομικά κ' Κοινωνικά Δικαιώματα σελ.467-469 «Αρνητική ελευθερία της συνένωσης»

Π.Δ.Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα Β' σελ.880 « Ελευθερία ενώσεως »

Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.30 «Άρθρο 12} 1-4 – Β Το περιεχόμενο και οι φορείς του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι ..»

η σύσταση πανελλαδικής ομοσπονδίας ομοειδών σωματείων, έστω και μη επαγγελματικών, στην οποία είναι δυνατή η συμμετοχή και απλών ενώσεων χωρίς νομική προσωπικότητα.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί το δικαίωμα συμμετοχής σε σωματεία και ενώσεις αναγνωρίζεται πλέον σε **όλα τα πρόσωπα** ανεξαρτήτως εθνικότητας ή ιθαγένειας (και φύλου φυσικά) χάρη στο άρθρο 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου , την οποία έχει κυρώσει ο Έλληνας νομοθέτης (π.χ με τον ν.1264/1982 επιτρέπεται η συμμετοχή αλλοδαπών σε συνδικαλιστικές οργανώσεις). Την ίδια προστασία απολαμβάνουν φυσικά οι κοινοτικοί αλλοδαποί. Ωστόσο δεν απαγορεύεται στον κοινό νομοθέτη να επιβάλλει περιορισμούς ως προς την συμμετοχή αλλοδαπών σε σωματεία με καθαρά πολιτική δραστηριότητα με βάση το άρθρο 16 ΕΣΔΑ (μόνο σε αυτή την περίπτωση τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 107 ΕισΝΑΚ).

Επιπλέον η συμμετοχή σε κάποιο σωματείο ή ένωση απαιτεί **πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα** , δεδομένου ότι συνιστά δικαιοπραξία, έχει μακρά διάρκεια και συνεπάγεται υποχρεώσεις για το άτομο. Επομένως το άτομο που έχει συμπληρώσει το 18^ο έτος της ηλικίας του μπορεί ανεμπόδιστα να προσχωρεί και να συμμετέχει σε ενώσεις και σωματεία, γεγονός που εξασφαλίζει και την προστασία των ανηλίκων, οι οποίοι δεν μπορούν να καταστούν μέλη ενός σωματείου ούτε αυτοπροσώπως ούτε δια αντιπροσώπου. Κατ' εξαίρεση οι ανήλικοι που εργάζονται νόμιμα μπορούν να συμμετέχουν σε συνδικαλιστικές οργανώσεις για να προστατεύουν τα εργασιακά τους συμφέροντα εφ' όσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του ΑΚ 136 και του ν. 1837/1989 «Για την προστασία των ανηλίκων κατά την απασχόληση» σύμφωνα με το άρθρο 7 εδ. γ'

ν.1264/1982. Αντίστοιχα οι φοιτητές που δεν έχουν ενηλικιωθεί σε φοιτητικές οργανώσεις.²⁵

Περιορισμοί του δικαιώματος

Περιορισμοί που αφορούν την σύσταση και την λειτουργία ενός σωματείου ή μιας ένωσης προσώπων (γενικοί περιορισμοί)

1. Σ12}1 «...τηρώντας του νόμους...»

Κατ' αρχήν το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι τελεί υπό την επιφύλαξη του **νόμου**. Αυτό σημαίνει ότι η ελευθερία σύστασης και λειτουργίας ενός σωματείου ή μιας ένωσης πρέπει να γίνεται στα πλαίσια της έννομης τάξης (π.χ παράνομα είναι τα σωματεία των οποίων ο σκοπός έρχεται σε αντίθεση με διατάξεις του Ποινικού Κώδικα και γενικά με το «*ius cogens*» ενώ δεν θεωρούνται κατά μία άποψη κατ' ανάγκη παράνομες οι μυστικές ενώσεις²⁶). Τα σωματεία δηλαδή δεν διαθέτουν περισσότερη ελευθερία από τα μεμονωμένα φυσικά πρόσωπα αλλά υποχρεούνται και αυτά να

²⁵ Βλ. σχετικά Χρυσόγονος Κώστας Χ. Ατομικά κ' Κοινωνικά Δικαιώματα σελ.469-470 «Φορείς και αποδέκτες»

Π.Δ.Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα Β' σελ.881-885 « Φορείς. Πεδίο ισχύος »

Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.31-32 «Άρθρο 12}1-4 – Β. Το περιεχόμενο και οι φορείς του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι»

²⁶ Αυτό προκύπτει εξ αντιδιαστολής από τον ν. 1756/1988 «Απαγορεύεται η συμμετοχή δικαστικού λειτουργού σε ιδρύματα ή ενώσεις ή και γενικά σε οργανώσεις που έχουν κρυφούς σκοπούς ή δραστηριότητες ή που επιβάλλουν στα μέλη τους μυστικότητα» - Ν.Ν.Σαρίπολο. Σύστημα , σελ. 191 επ.

υπακούουν τους γενικούς νόμους και να δεσμεύονται από τις επιταγές και τις απαγορεύσεις τους, είτε αυτές αφορούν τους επιδιωκόμενους σκοπούς είτε τα εφαρμοστέα μέσα. Οι νόμοι βέβαια με την σειρά τους πρέπει να είναι **γενικοί, απρόσωποι** και **αντικειμενικοί** και σε καμία περίπτωση να μην δεσμεύουν δυσανάλογα, σε σημείο που να δυσχεραίνουν, την άσκηση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι. Έτσι για παράδειγμα οι νόμοι δεν πρέπει να στρέφονται κατά ορισμένου προσώπου ή ομάδας προσώπων ούτε κατά ορισμένης ιδεολογίας, κοσμοθεωρίας ή και γνώμης.

Ωστόσο δεν πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση ότι τα σωματεία και οι ενώσεις συστήνονται και λειτουργούν ανεξέλεγκτα. Κατά το ιδρυτικό στάδιο ελέγχεται προληπτικά η νομιμότητα του σκοπού (ανεπίτρεπτος ο κατασταλτικός έλεγχος) και επομένως υπάρχει περίπτωση να απαγορευτεί η σύσταση σωματείου επειδή επιδιώκει παράνομο σκοπό ή λόγω μη τήρησης των προβλεπόμενων από τον Αστικό Κώδικα ουσιαστικών και διαδικαστικών προϋποθέσεων. Βέβαια πρέπει να σημειωθεί ότι ο προληπτικός έλεγχος του σκοπού δεν πρέπει να είναι υπερβολικά αυστηρός ούτε υποθετικός, δηλαδή να βασίζεται σε υποθέσεις περί ενδεχόμενης μελλοντικής παράνομης δράσης του σωματείου ή της ένωσης.

Για την εξασφάλιση της νόμιμης λειτουργίας των σωματείων και των ενώσεων είναι δυνατή η άσκηση εποπτείας από την διοίκηση, η οποία συνίσταται σε έλεγχο των βιβλίων τους, κήρυξη έκπτωτων μελών των διοικητικών συμβουλίων τους για διαχειριστικές παραβάσεις, διορισμό προσωρινής διοίκησης από την διοίκηση, υποχρέωση γνωστοποίησης ορισμένων από τις αποφάσεις των γενικών συνελεύσεων ή των διοικητικών συμβουλίων στη

διοικητική αρχή, κ.λ.π (διάφορες μορφές εποπτείας αναφέρονται στο ν.δ 111/1972 και στον ν.75/1975). Βέβαια η διοικητική εποπτεία δεν μπορεί να στερεί την διοικητική αυτοτέλεια του σωματείου, ειδικά όσον αφορά την ανάδειξη της διοίκησης του²⁷ και επιπλέον δεν πρέπει η εποπτεία αυτή να νοείται ως «άδεια».

Η παραβίαση εκ μέρους του σωματείου ή της ένωσης του δικαίου δεν συνεπάγεται από μόνη της αυτομάτως την θέση του εκτός νόμου ούτε την στέρηση της νομικής προσωπικότητας, αν διαθέτει, αλλά για την επέλευση αυτών των βαρύτατων συνεπειών απαιτείται και η έκδοση δικαστικής απόφασης (Σ12}2,3).²⁸

2. Άρθρο 12}1 «...που ποτέ όμως δεν μπορούν να εξαρτήσουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού από προηγούμενη άδεια. »

Πρόκειται για περιορισμό του ίδιου του περιορισμού. Έτσι απαγορεύεται η εξάρτηση της σύστασης σωματείου ή απλής ενώσεως προσώπων από προηγούμενη άδεια, είτε αυτή είναι διοικητική είτε νομοθετική ή δικαστική. Στο σημείο αυτό το ισχύον Σύνταγμα εισάγει μια καινοτομία, δεδομένου ότι τα προγενέστερα ελληνικά συντάγματα απαγόρευαν μόνο την «προηγούμενην της Κυβερνήσεως άδειαν». Ως (απαγορευμένη) «άδεια» σε αυτές τις περιπτώσεις νοείται η **ειδική άδεια** από την οποία εξαρτάται η σύσταση και λειτουργία ενός σωματείου, ενώ το σωματείο ή η ένωση συνεχίζει να υποχρεούται στην έκδοση **γενικών αδειών**, όπως είναι η άδεια δομήσεως για την ανέγερση κτιρίου του σωματείου .

Εκτός από τις γενικές άδειες θεμιτά είναι και τα λεγόμενα **προληπτικά μέτρα**, τα οποία έγκεινται στην άσκηση ελέγχου

²⁷ ΣτΕ 1287/1972, ΠρΑθ. 215/1976

²⁸ Βλ. Π.Δ.Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα Β' σελ.885-888 «Περιορισμοί – Α. Γενικοί περιορισμοί»

νομιμότητας και σε καμιά περίπτωση σκοπιμότητας²⁹. Στα προληπτικά αυτά μέτρα περιλαμβάνονται οι **δικαστικές αποφάσεις και οι λοιπές διατυπώσεις που ορίζει ο Αστικός Κώδικας** για τη σύσταση σωματείου, όπως η εγγραφή σωματείου στο βιβλίο των σωματείων την οποία διατάσσει το δικαστήριο ύστερα από έλεγχο νομιμότητας (ΑΚ81) ή ο έλεγχος νομιμότητας καταστατικού σωματείου από την διοίκηση (υπό την προϋπόθεση ότι αφορά άσκηση επαγγέλματος και υπόκειται σε περιορισμούς για λόγους δημοσίου συμφέροντος).

Επιπλέον ανεκτή είναι και η **κρατική εποπτεία** σωματείων και ενώσεων που περιορίζεται στον έλεγχο νομιμότητας και όχι σκοπιμότητας.

Εντύπωση προκαλεί ο τρόπος σύστασης ερανικής επιτροπής, η οποία προκειμένου να συσταθεί και να αποκτήσει νομική προσωπικότητα απαιτείται η έκδοση προεδρικού διατάγματος (ΑΚ122,123), που εκδίδεται μάλιστα κατά διακριτική ευχέρεια κατόπιν πρότασης του Υπουργού Υγείας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ν.5101/1931). Δημιουργείται λοιπόν η εντύπωση της εξάρτησης από προηγούμενη άδεια και της καταστρατήγησης του Σ12}1. Όμως για να μην έχει το προεδρικό διάταγμα την έννοια της προηγούμενης άδειας πρέπει να εκδίδεται κατά δέσμια αρμοδιότητα μετά από έλεγχο αποκλειστικά και μόνο νομιμότητας.³⁰

²⁹ Συχνά βέβαια η διάκριση μεταξύ του ελέγχου νομιμότητας και του ελέγχου σκοπιμότητας είναι δυσχερής και δεν είναι λίγες οι φορές που υπό τον μανδύα του ελέγχου νομιμότητας ασκείται στην ουσία έλεγχος σκοπιμότητας με αποτέλεσμα την έκδοση δικαστικών αποφάσεων τέτοιου περιεχομένου – ΕφΑΘ 1190/1987 δέχτηκε κατά πλειοψηφία ότι η ίδρυση σωματείου με την επωνυμία «Διεθνής Ένωσις δια την Συνειδητοποίηση του Κρίσνα» δεν είναι νόμιμη διότι το καταστατικό δεν περιείχε επαρκή στοιχεία εξειδικευτικά της ινδουιστικής θρησκείας, προχωρώντας έτσι σε έλεγχο σκοπιμότητας αντί νομιμότητας.

³⁰ Βλ. Π.Δ.Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα Β' σελ.886-888 «Περιορισμοί – Α. Γενικοί περιορισμοί»

Περιορισμοί που αφορούν την παύση λειτουργίας σωματείου ή ένωσης προσώπων (διάλυση)

Σ12}2 « Το σωματείο δεν μπορεί να διαλυθεί για παράβαση του νόμου ή ουσιώδους διάταξης του καταστατικού του, παρά μόνο με δικαστική απόφαση »

Χρήσιμο θα ήταν κατ' αρχήν να διακρίνουμε ανάμεσα στην **εκούσια**, την **αυτοδίκαιη** και την **αναγκαστική διάλυση** ενός σωματείου ή μιας ένωσης προσώπων.

Για την **εκούσια διάλυση** δεν χρειάζεται δικαστική απόφαση καθώς αποτελεί έκφραση της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι, όπως είναι αντίστοιχα η ελευθερία σύστασης σωματείου. Το είδος αυτό διάλυσης προβλέπεται από τα άρθρα 103 και 104 του Αστικού Κώδικα (ΑΚ103 Διάλυση του σωματείου : «Το σωματείο διαλύεται οποτεδήποτε με απόφαση της συνέλευσης των μελών.», ΑΚ104 :

«Το σωματείο διαλύεται στις περιπτώσεις που προβλέπει το καταστατικό.»).

Η **αυτοδίκαιη διάλυση** μπορεί αν συμβεί σε δύο περιπτώσεις και απαιτείται η έκδοση δικαστικής απόφασης. Έτσι έχουμε αυτοδίκαιη διάλυση στην περίπτωση της ΑΚ104 εδ.β' «Το σωματείο διαλύεται μόλις τα μέλη του μείνουν λιγότερα από δέκα.». Εν μέρει μπορεί να θεωρηθεί εκούσια διάλυση όμως η αποχώρηση της μειοψηφίας παραμερίζει την αρχή της πλειοψηφίας και συνεπακόλουθα τον εκούσιο χαρακτήρα της διάλυσης. Επιπλέον η συνέχιση της λειτουργίας του σωματείου με λιγότερο από δέκα μέλη συνιστά παράβαση νόμου με την έννοια του Σ12}2 οπότε είναι επιβεβλημένη η έκδοση δικαστικής απόφασης.

Αυτοδίκαιη διάλυση συνιστά και η επί ποινή απώλειας της νομικής προσωπικότητας πρόβλεψη στον νόμο πρόσθετων όρων δημοσιότητας

για τα σωματεία. Στην περίπτωση λοιπόν που ένα σωματείο δεν τηρεί τους προβλεπόμενους από τον νόμο όρους δημοσιότητας και απειλείται με διάλυση, η οποία συνεπάγεται και την απώλεια της νομικής προσωπικότητας, είναι απαραίτητη η διάλυση του με δικαστική απόφαση.

Αναγκαστική διάλυση λαμβάνει χώρα στις περιπτώσεις που προβλέπει η ΑΚ105³¹, ανεξάρτητα από το ποιος έχει την πρωτοβουλία κινήσεως της διαδικασίας. Αναγκαστική διάλυση ισχύει και στην περίπτωση που τη δικαστική διάλυση ζητούν η διοίκηση ή το ένα πέμπτο των μελών (καθώς αν ήταν σε θέση να πείσουν την πλειοψηφία περί της διάλυσης δεν θα απαιτείτο δικαστική απόφαση και θα μιλούσαμε για εκούσια διάλυση). Το δικαστήριο δεν έχει βέβαια δέσμια αρμοδιότητα να διατάξει την διάλυση και επομένως ο αναγκαστικός χαρακτήρας αυτής σημαίνει μόνο ότι δεν είναι εκούσια. Πέραν των συγκεκριμένων λόγων διάλυσης που προβλέπει ο Αστικός Κώδικας, για το Σύνταγμα η διάλυση ενός σωματείου είναι αναγκαστική και απαιτεί την έκδοση σχετικής δικαστικής απόφασης όταν το σωματείο παραβιάζει τον νόμο ή ουσιώδη διάταξη του καταστατικού του.

Υπό τον όρο νόμος νοείται το Σύνταγμα, οι επικυρωμένες από την Βουλή διεθνείς συμβάσεις, οι τυπικοί νόμοι αλλά και οι κανονιστικές πράξεις της διοίκησης(ουσιαστικοί νόμοι). Δεν αρκεί απλώς η επίκληση του δημοσίου συμφέροντος ή της δημόσιας ασφάλειας ή η γενική αντίθεση στην έννομη τάξη για την διάλυση ενός σωματείου αλλά απαιτείται η συγκεκριμένη αντίθεση αυτού προς συγκεκριμένες διατάξεις νόμου . Η παράβαση μιας διάταξης νόμου, προκειμένου να οδηγήσει σε

³¹ΑΚ105: «Με απόφαση του πρωτοδικείου μπορεί να διαλυθεί το σωματείο, αν το ζητήσει η διοίκησή του ή το ένα πέμπτο των μελών του ή η εποπτεύουσα αρχή: 1. αν, επειδή μειώθηκε ο αριθμός των μελών του ή από άλλα αίτια, είναι αδύνατο να αναδειχθεί διοίκηση ή γενικά να εξακολουθήσει να λειτουργεί το σωματείο σύμφωνα με το καταστατικό 2. αν ο σκοπός του σωματείου εκπληρώθηκε ή αν από τη μακρόχρονη αδράνεια συνάγεται ότι ο σκοπός του έχει εγκαταλειφθεί 3. αν το σωματείο επιδιώκει σκοπό διαφορετικό από εκείνον που καθορίζει το καταστατικό ή αν ο σκοπός ή η λειτουργία του σωματείου έχουν καταστεί παράνομοι ή ανήθικοι ή αντίθετοι προς τη δημόσια τάξη.»

κυρώσεις, πρέπει να τελεί σε σχέση αιτιώδους συνάφειας με την ύπαρξη και την λειτουργία του σωματίου και επιπλέον η επιβαλλόμενη ποινή πρέπει χάρη στην **αρχή της αναλογικότητας** να βρίσκεται σε εύλογη σχέση με την διαπραχθείσα παρανομία και να επιλέγεται κάθε φορά η καταλληλότερη των ποινών, χωρίς διάθεση εκδικητικότητας. Έτσι ούτε είναι δυνατή η διάλυση του σωματίου για παρανομίες που αφορούν την αξιωματική δράση των μελών του, ούτε η επιβολή της έσχατης των ποινών για υπέρβαση παραδείγματος χάριν του ορίου ταχύτητας από το αυτοκίνητο του σωματίου αλλά και ούτε η επιβολή της ποινής της διάλυσης όταν η συμμόρφωση του σωματίου μπορεί να επιτευχθεί με μέτρα λιγότερο δραστικά, όπως είναι η επιβολή υψηλού προστίμου και άλλες ηπιότερες διοικητικές κυρώσεις. Για παράδειγμα στην τρίτη περίπτωση του ΑΚ105, προκειμένου να επιβληθεί η ποινή της διάλυσης, απαιτείται η συστηματική παράβαση του νόμου τέτοιας μορφής και βαρύτητας που να μαρτυρεί ότι ο σημερινός πραγματικός σκοπός του σωματίου είναι διάφορος αυτού που αναφέρεται στο καταστατικό του και ότι αντιβαίνει συγκεκριμένες νομοθετικές διατάξεις, ενώ είναι θεμιτή η διάλυση σωματίου με δικαστική απόφαση, εάν αυτό επιδιώκει μεν νόμιμο σκοπό αλλά μεταχειρίζεται για την εκπλήρωση του παράνομα και ανήθικα μέσα. Και στην περίπτωση της παράβασης ουσιώδους διάταξης νόμου απαιτείται η συγκεκριμένη αντίθεση σε διάταξη του καταστατικού καθώς και η εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας.

Στο ίδιο άρθρο ορίζεται και η **διαδικαστική προϋπόθεση της διάλυσης**, που αποτελεί και αυτή περιορισμός. Η διάλυση λοιπόν ενός σωματίου μπορεί να γίνει μόνο με την έκδοση **δικαστικής απόφασης** ενώ είναι ανεπίτρεπτη η διάλυση του με διοικητική πράξη ή απευθείας με διάταξη νόμου. Η συνδρομή της ίδιας διαδικαστικής προϋπόθεσης απαιτείται και σε άλλα ισοδύναμα μέτρα, όπως η αναγκαστική συγχώνευση σωματίων, όχι όμως όταν επιβάλλονται διοικητικές

κυρώσεις όσο βαριές και αν είναι αυτές, όπως η υποβίβαση ποδοσφαιρικής ομάδας σε κατώτερη κατηγορία. Αρμόδιο δικαστήριο για την διάλυση ενός σωματείου ορίζεται από τον Αστικό Κώδικα το **μονομελές πρωτοδικείο** της περιφέρειας όπου βρίσκεται η έδρα του σωματείου. Την **αίτηση** περί διάλυσης μπορούν να υποβάλλουν η **διοίκησή του σωματείου ή το ένα πέμπτο των μελών του ή η εποπτεύουσα αρχή**. Εφαρμόζεται η διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ΚΠολΔ740επ.). Η περί διάλυσης **δικαστική απόφαση** πρέπει να είναι **αιτιολογημένη** και να αναφέρεται περιοριστικά σε έναν από τους αναφερόμενους στο Σ12}2 λόγους. Το δικαστήριο, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δεν είναι υποχρεωμένο να προβεί σε διάλυση αλλά εξετάζει «in concreto» στηριζόμενο στην αρχή της αναλογικότητας. Αν η διάλυση του σωματείου οφείλεται σε αντίθεση αυτού σε ποινικές διατάξεις ενδέχεται η συμμετοχή σε αυτό να στοιχειοθετεί την αξιόποινη πράξη του ΠΚ187 ή 188 και η απόφαση του πολιτικού δικαστηρίου περί διάλυσης δεν δεσμεύει τον ποινικό δικαστή ούτε απαλλάσσει τον κατηγορούμενο.

Η διάλυση τέλος έχει ως αποτέλεσμα την **άρση της υπόστασης** του σωματείου και την **άρση της νομικής του προσωπικότητας**, εάν αυτή υπάρχει. Μετά την έκδοση της δικαστικής απόφασης το σωματείο καθίσταται αθέμιτο και απαγορεύεται αυστηρά η διατήρηση ή η ανασύσταση του (ωστόσο επιτρέπεται η σύσταση άλλου σωματείου από τα ίδια πρόσωπα).

Σ12}3: «Οι διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου εφαρμόζονται αναλόγως και σε ενώσεις προσώπων που δεν συνιστούν σωματείο». «Mutatis mutandis» τα παραπάνω εφαρμόζονται και στην περίπτωση των ενώσεων προσώπων που δεν αποτελούν αναγνωρισμένα σωματεία, όπως οι ενώσεις του ΑΚ107 και οι μη κερδοσκοπικές εταιρίες,

ενώ για την διάλυση των ερανικών επιτροπών εφαρμόζονται τα άρθρα 122 και 123 του ΑΚ.³²

Το σωματείο στον Αστικό Κώδικα

Στον Αστικό Κώδικα τα άρθρα 78 έως 106 ρυθμίζουν τα σχετικά με την σύσταση, την λειτουργία και την διάλυση ενός σωματείου.

Σύσταση (ΑΚ 78-83): Για την σύσταση ενός σωματείου απαιτείται η συνδρομή τριών στοιχείων :

- α) μία ένωση τουλάχιστον είκοσι πλήρως δικαιοπρακτικά ικανών ατόμων
- β) ο μη κερδοσκοπικός σκοπός της ένωσης αυτής
- γ) η νομική προσωπικότητα

Στην ίδρυση σωματείου μπορούν να συμπράξουν και φυσικά αλλά και νομικά πρόσωπα και μπορούν να συμπράξουν και δικαιοπρακτικώς ανίκανα πρόσωπα αρκεί ο αριθμός των δικαιοπρακτικώς ικανών να είναι είκοσι. Όσον αφορά τον σκοπό

³² Βλ. Π.Δ.Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα Β' σελ.889-896 «Διάλυση ενώσεως ή σωματείου»

Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.38-42 «Άρθρο 12} 1-4 – Δ. – Η διάλυση των ενώσεων»

Χρυσογόνος Κώστας Χ. Ατομικά κ' Κοινωνικά Δικαιώματα σελ.463-464 « Προϋποθέσεις διάλυσης της συνένωσης »

του σωματείου αυτός μπορεί να ποικίλλει αλλά σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να είναι καθαρά κερδοσκοπικός, ενώ είναι θεμιτή η άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας από το σωματείο προκειμένου να εκπληρώσει τον σκοπό του (π.χ εκμετάλλευση της περιουσίας του). Το σωματείο αποκτά νομική προσωπικότητα από την εγγραφή του στο βιβλίο των σωματείων (ΑΚ83 εδ'α), η οποία συντελείται από την τελεσιδικία της δικαστικής απόφασης του Μονομελούς Πρωτοδικείου της έδρας του σωματείου που δέχεται την υποβληθείσα από τους ιδρυτές ή τη διοίκηση του σωματείου αίτηση (ΑΚ83 εδ'β). Στην αίτηση επισυνάπτονται η συστατική πράξη, το καταστατικό και έγγραφο με τα ονόματα των μελών της διοίκησης και το δικαστήριο, ακολουθώντας την διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας, ασκεί αποκλειστικά έλεγχο νομιμότητας και διαπιστώνει αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις των ΑΚ78-80 και κυρίως αν ο σκοπός είναι σαφής, μη κερδοσκοπικός, μη αντικείμενος στα χρηστά ήθη και αν το καταστατικό εμπεριέχει τα στοιχεία της ΑΚ80.

Λειτουργία (ΑΚ86-102) : Η ιδιότητα του μέλους είναι προσωποπαγής, δεν επιδέχεται επομένως αντιπροσώπευση, είναι αμεταβίβαστη και μη κληρονομητή (ΑΚ91 – είναι δυνατή και διαφορετική ρύθμιση) και γεννά δικαιώματα και υποχρεώσεις (που αναφέρονται στο καταστατικό και είναι είτε περιουσιακής είτε προσωπικής φύσεως, όπως το δικαίωμα συμμετοχής στη λειτουργία και τη διοίκηση του σωματείου ή απόλαυσης των ωφελημάτων και η υποχρέωση καταβολής εισφοράς ή συμμετοχής στη συνέλευση του σωματείου). Βασική υποχρέωση του κάθε μέλους είναι η υποχρέωση πίστης. Η απόκτηση της ιδιότητας του μέλους απαιτεί την πλήρωση κάποιων συγκεκριμένων

προϋποθέσεων στο πρόσωπο του υποψήφιου μέλους ενώ η προσχώρηση σε ένα σωματείο είναι δυνατή είτε κατά την ίδρυση του σωματείου είτε μεταγενέστερα. Το σωματείο έχει πειθαρχική εξουσία επί των μελών του με την δυνατότητα να τους επιβάλλει από απλά πειθαρχικά μέτρα, όπως η επίπληξη, η επιβολή προστίμου, η προσωρινή αποβολή ως και την οριστική αποβολή τους, εφόσον η σχετική απόφαση είναι αιτιολογημένη (ώστε να αποτρέπονται οι καταχρηστικές αποφάσεις – ΑΚ281) και πρωτίτερα έχει δοθεί η δυνατότητα στο απειλούμενο με αποβολή μέλος να υπερασπιστεί τον εαυτό του. Η απώλεια της ιδιότητας του μέλους μπορεί να οφείλεται σε γενικούς λόγους, όπως είναι ο θάνατος του μέλους ή η διάλυση του σωματείου αλλά και σε ειδικούς λόγους που είναι η αποχώρηση και η αποβολή (ΑΚ87 και ΑΚ88 αντίστοιχα).

Τα όργανα του σωματείου είναι η διοίκηση, η συνέλευση των μελών και όποια άλλα όργανα προβλέπονται από το καταστατικό του, π.χ το πειθαρχικό συμβούλιο. Η διοίκηση αποτελείται από μέλη του σωματείου (με την επιφύλαξη της ΑΚ 92) με πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα, εκλέγεται από την συνέλευση των μελών (ΑΚ 93 εδ.β'), εκπροσωπεί το σωματείο στις σχέσεις του με τους τρίτους και αναλαμβάνει την εκτέλεση των αποφάσεων της συνέλευσης, ενώ ευθύνεται απέναντι στο σωματείο για κάθε ζημία που προκαλεί από υπαιτιότητα της, χωρίς να είναι δυνατή η απαλλαγή της με απόφαση της συνέλευσης. Η θητεία της διοίκησης, που ξεκινά από την συγκρότηση της σε σώμα και την λήξη της θητείας της προηγούμενης διοίκησης, μπορεί να λήξει με την πλήρωση του προβλεπόμενου χρόνου θητείας της, με απόφαση της συνέλευσης των μελών (ΑΚ94 εδ.α') , με τη διάλυση του σωματείου, με έκπτωση από την εποπτεύουσα αρχή

για λόγο που προβλέπεται από το καταστατικό (ΑΚ80 αρ.5), με διορισμό προσωρινής διοίκησης (ΑΚ69) αλλά και για πραγματικούς λόγους (παραίτηση, θάνατος, κ.α).

Η συνέλευση αποτελείται από το σύνολο των μελών του σωματείου οργανωμένων σε σώμα και διαθέτοντας το τεκμήριο της αρμοδιότητας αποφασίζει για κάθε υπόθεση που δεν υπάγεται στην αρμοδιότητα άλλου οργάνου, ασκεί εποπτεία και παύει οποτεδήποτε τα όργανα της διοίκησης (ΑΚ 93 εδ.β') ενώ ασκεί αποκλειστικά τις αρμοδιότητες, που αναφέρονται στις ΑΚ 99 και ΑΚ 100. Τα της συγκλήσεως της συνέλευσης ρυθμίζουν οι ΑΚ 95 και ΑΚ96 ενώ ορίζεται ότι η συνέλευση αποφασίζει με την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων μελών της (ΑΚ 97 εδ.α'). Οι αποφάσεις της συνέλευσης αποτελούν πολυμερείς δικαιοπραξίες που δεσμεύουν όλα τα μέλη, είτε ήταν παρόντα είτε όχι αλλά και τα μέλλοντα μέλη. Σε περίπτωση άκυρης απόφασης εφαρμόζονται οι ΑΚ101 και ΑΚ102.

Διάλυση (ΑΚ 103-106) : Το σωματείο μπορεί να διαλυθεί με απόφαση της συνέλευσης των μελών, αυτοδικαίως ή με δικαστική απόφαση.

α) Η διάλυση με απόφαση της συνέλευσης ρυθμίζεται από την ΑΚ103, αποκαλείται και αυτοδιάλυση, είναι αποκλειστική αρμοδιότητα της συνέλευσης και απαιτεί την λήψη της απόφασης από τα 3/4 των παρόντων μελών, που πρέπει να είναι τουλάχιστον τα μισά (ΑΚ99).

β) Αυτοδίκαιη διάλυση του σωματείου επέρχεται είτε όταν αυτό προβλέπεται ρητά από το καταστατικό (π.χ πλήρωση διαλυτικής αίρεσης ή λήξη της διάρκειας της θητείας) ή όταν τα μέλη μείνουν λιγότερα από δέκα (ΑΚ104) ενώ η πλήρωση του σκοπού του δεν

συνιστά λόγο αυτοδίκαιης διάλυσής του εκτός αν αυτό προβλέπεται από το καταστατικό.

γ) Η διάλυση του σωματείου με δικαστική απόφαση γίνεται με εφαρμογή της ΑΚ105, όπως έχει αυτή αναλυθεί και παραπάνω.

Η διάλυση του σωματείου οδηγεί στην παύση της ιδιότητας των μελών του σωματείου, την κατάργηση των οργάνων του και την είσοδο του σωματείου στην κατάσταση της εκκαθάρισης (ΑΚ106). Όσον αφορά τώρα την περιουσία του, αυτή δεν διανέμεται στα μέλη του αλλά ελλείπει σχετικής ρύθμισης στο καταστατικό ή τη συστατική του πράξη ή απόφασης του αρμόδιου οργάνου περιέρχεται στο Δημόσιο (ΑΚ77).³³

Γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί – Αναγκαστικοί συνεταιρισμοί

Οι διατάξεις των 5 και 6 του άρθρου 12 αναφέρονται ειδικότερα στις συνεταιριστικές οργανώσεις που εμφανίζουν μια ιδιότυπη οικονομικά και οικονομικά θέση στο δίκαιο των εμπορικών εταιριών. Έτσι οι γεωργικοί, οι αστικοί και οι αναγκαστικοί συνεταιρισμοί έχουν κατά το κοινό δίκαιο εμπορική ιδιότητα αλλά συγκεντρώνουν κάποιες ιδιομορφίες έναντι των άλλων εμπορικών εταιριών, είναι περισσότερο ενώσεις παρά εταιρίες. Μια πρώτη διαφορά έγκειται στο ότι ο συνεταιρισμός είναι μια ένωση προσώπων με μεταβλητό (χαμηλότερο και δευτερεύοντος ρόλου) κεφάλαιο και αριθμό μελών (ελεύθερη είσοδος και έξοδος συνεταιίρων) και με πρωταρχικό σκοπό όχι μόνο την άμεση οικονομική προαγωγή των

³³ Βλ. Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου σελ185-205 « 15.Το σωματείο»
www.dsanet.gr

μελών του, η οποία επιτυγχάνεται όμως όχι μέσω της διανομής των κερδών της κοινής συνεταιριστικής επιχείρησης στα μέλη του αλλά με τη σύναψη ευνοϊκών συναλλαγών μεταξύ των μελών και του συνεταιρισμού (δηλαδή σε χαμηλότερες τιμές ή και σε τιμές κόστους ή γενικά με ευνοϊκότερους όρους) αλλά και στην κοινωνική και πνευματική τους ανύψωση. Ο χαρακτήρας τους λοιπόν είναι ευρύτερα οικονομικός, κοινωνικός και πολιτιστικός. Επιπλέον βασικές αρχές που διέπουν τους συνεταιρισμούς αυτούς (πλην της προαναφερθείσας αρχής της αυτούσιας προαγωγής της οικονομίας των μελών και αυτοβοήθειας) είναι και η αρχή της ίσης μεταχείρισης των μελών (ισοτιμία), η αρχή της ελεύθερης και προσωπικής συμμετοχής και η αρχή της δυσμένειας προς το κέρδος, αρχές που στο σύνολό τους εδράζονται στην αρχή της δημοκρατικής οργάνωσης και λειτουργίας.

Βασικότερη ωστόσο διαφορά παραμένει το γεγονός ότι ο συνέταιρος δεν περιμένει κέρδη από την επιχειρηματική δραστηριότητα του συνεταιρισμού , όπως ο μέτοχος της κεφαλαιουχικής εταιρίας ή ο εταίρος της προσωπικής εταιρίας, αλλά μόνο την βελτίωση της οικονομικής του θέσης με τον παραπάνω τρόπο.

Σήμερα βέβαια υπάρχει η τάση να συμπεριληφθούν στην σύγχρονη μορφή του συνεταιρισμού και στοιχεία κεφαλαιοπαγούς συγκρότησης και λειτουργίας, χωρίς να αναιρείται ο ιδιόμορφος χαρακτήρας του συνεταιρισμού. Η τάση αυτή εντοπίζεται σε τρία επίπεδα: Πρώτον στην κάμψη της αυστηρής έννοιας της αυτούσιας συναλλαγής του συνεταιρισμού με τους συνεταίρους με άνοιγμα του συνεταιρισμού ως εταιρικού τύπου (πιστωτικοί συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικοί συνεταιρισμοί και εταιρίες αμοιβαίων εγγυήσεων). Δεύτερον στην

επέκταση των συναλλαγών του συνεταιρισμού με τρίτους και τρίτον στη δυνατότητα πλουτισμού των μελών μέσω της διανομής των κερδών.³⁴

Η συνεταιριστική οργάνωση γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση μετά το 1900 (κυρίως μετά τον ν.602/15) με αποκορύφωμα την δεκαετία του 1940 στη διάρκεια της οποίας με την υπ' αριθμό 60 Πράξη της ΠΕΕΑ (του Εθνικού Συμβουλίου)οργανώθηκε ειδικό κανονιστικό πλαίσιο για τους συνεταιρισμούς. Η Συμφωνία της Βάρκιζας ανέκοψε την πορεία ενώ με τον ν.389/1945 διαγράφηκαν πολλά μέλη συνεταιρισμών για τις πολιτικές του πεπιοθήσεις και κυριάρχησε ένα καθεστώς τρομοκρατίας³⁵. Μέχρι το 1952 το κράτος είχε τη δυνατότητα να παρεμβαίνει στη συνεταιριστική οικονομική ζωή με τους αναγκαστικούς συνεταιρισμούς. Στο Σύνταγμα του 1952 κατοχυρώθηκε στο άρθρο 109 η ελευθερία του οικονομικού συνεταιρισμού αλλά και η δυνατότητα του κράτους να ιδρύει συνεταιρισμούς. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις συζητήσεις της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής τονίστηκε ο κοινωνικός ρόλος των συνεταιρισμών, οι οποίοι κρίθηκε ότι συμβάλλουν στην εξασφάλιση «της κοινωνικής δικαιοσύνης και αμύνης των συμφερόντων των πενεστέρων και οικονομικώς αδυνάτων τάξεων»³⁶. Η διάταξη του άρθρου 109 με την ερμηνευτική διάταξη για τους αναγκαστικούς συνεταιρισμούς επαναλήφθηκε στο Σ.1975/1986, δίνοντας έμφαση στην αρχή της αυτοδιοίκησης των συνεταιρισμών και της ίσης μεταχείρισης των συνεταίρων κατά την σύσταση των αναγκαστικών συνεταιρισμών³⁷.

³⁴ Όσον αφορά την τρίτη τάση πρέπει να σημειωθεί ότι δεν συνιστά novum δεδομένου ότι σε συνεταιριστικές οργανώσεις του 18^{ου} αιώνα συμμετείχαν ως μέλη χρηματοδότες, έμποροι, εργαζόμενοι και αγρότες που επεδίωκαν κοινό σκοπό.

³⁵ Βλ. Π. Αβδελίδη Το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα, σελ.84επ.

³⁶ Βλ. Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής – Συνεδριάσεις 124^η της 11^{ης} Αυγούστου 1948, ομιλητής Δ. Σφαέλλος, σελ. 369-370

³⁷ Βλ. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής επί των συζητήσεων του Συντάγματος 1975, σελ.552-555

Γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί

Οι συνεταιρισμοί αυτοί είναι **εκούσιοι** συνεταιρισμοί (συμπεριλαμβανομένων και των οικοδομικών συνεταιρισμών) και είναι **κερδοσκοπικές ενώσεις**. Η πρώτη νομοθεσία ν.602/15 ήταν αδιάσπικτη όσον αφορά τις ειδικότερες συνεταιριστικές οργανώσεις και οργάνωσε έναν μόνο τύπο συνεταιρισμού, τον αστικό. Έτσι πλέον οι **γεωργικοί συνεταιρισμοί** διέπονται από τον **ν.2169/1993** και τον **ν.1257/1982** «για την αποκατάσταση της δημοκρατικής λειτουργίας των συνεταιριστικών οργανώσεων». Σύμφωνα με το άρθρο 1 του ν.2169/1993 «Οι Αγροτικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις (Α.Σ.Ο.) όλων των βαθμίδων και οι Κοινοπραξίες τους είναι εκούσιες ενώσεις προσώπων, οι οποίες επιδιώκουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τους ανάπτυξη, μέσα από μια κοινή επιχείρηση με ισότιμη συνεργασία και αμοιβαία βοήθεια των μελών της». Ο αγροτικός συνεταιρισμός είναι **νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και διαθέτει εμπορική ιδιότητα**.

Οι **αστικοί συνεταιρισμοί** διέπονται από τον **ν.1667/1986** «αστικοί συνεταιρισμοί και άλλες διατάξεις». Ως αστικός συνεταιρισμός ορίζεται στο άρθρο 1 του ν.1667/1986 «η εκούσια ένωση προσώπων με οικονομικό σκοπό, η οποία, χωρίς να αναπτύσσει δραστηριότητες αγροτικής οικονομίας, αποβλέπει ιδίως με τη συνεργασία των μελών του στην οικονομική, κοινωνική, πολιτιστική ανάπτυξη των μελών του και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους γενικά μέσα σε μια κοινή επιχείρηση». Ο νόμος διακρίνει τους αστικούς συνεταιρισμούς σε **παραγωγικούς, καταναλωτικούς, προμηθευτικούς, πιστωτικούς, μεταφορικούς και τουριστικούς**. Και οι αστικοί συνεταιρισμοί είναι **νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου και διαθέτουν εμπορική ιδιότητα**. Οι γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί ως εκούσιοι

διακρίνονται λοιπόν από τους αναγκαστικούς συνεταιρισμούς του Σ12}6, ως νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου από τους συνεταιρισμούς που είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου όπως οι οικοδομικοί συνεταιρισμοί αλλά και ως μη κερδοσκοπικοί συνεταιρισμοί από τις ενώσεις και τα σωματεία του Σ12} 1-3 που δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα.

Το Σ12}4 κατοχυρώνει το ατομικό δικαίωμα του πολίτη να ιδρύει συνεταιρισμούς καθώς και ένα συλλογικό κοινωνικό οικονομικού περιεχομένου δικαίωμα υπέρ του συνεταιρισμού. Θεσπίζει επιπλέον το ατομικό και συλλογικό δικαίωμα της αυτοδιοίκησης των συνεταιρισμών, φορείς του οποίου είναι τόσο οι συνεταιρισμοί όσο και τα μέλη του. Περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού είναι η αξίωση νομικής προσωπικότητας και ο αυτοκαθορισμός της διοίκησης και της λειτουργίας του συνεταιρισμού. Η αυτοδιοίκηση δεν αποκλείει βέβαια την κρατική εποπτεία ενώ είναι θεμιτοί οι περιορισμοί από τους νόμους και το καταστατικό. Τέλος κατοχυρώνεται και το κοινωνικό δικαίωμα του συνεταιρισμού για κρατική προστασία και ανάπτυξη (αντίστοιχη υποχρέωση του κράτους).

Σκόπιμο είναι να αναφερθούν οι αρχές που διέπουν την ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία των εκούσιων συνεταιρισμών.

Η αρχή της αυτοδιοίκησης σημαίνει ότι τα μέλη του συνεταιρισμού αναλαμβάνουν χωρίς ετερόνομη κανονιστική παρέμβαση τα ζητήματα τα σχετικά με την ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία των συνεταιρισμών, χωρίς να αποκλείεται βέβαια η δικαστική παρέμβαση (π.χ ΑΚ69). Οι συνέταιροι είναι λοιπόν εκείνοι που μέσα από την γενική συνέλευση έχουν την δυνατότητα, εφαρμόζοντας την δημοκρατική αρχή, να ορίζουν τα όργανα διαχείρισης, εκπροσώπησης και ελέγχου της δράσης του συνεταιρισμού (εκλέγουν δηλαδή το διοικητικό και εποπτικό συμβούλιο όπως ορίζει και το άρθρο 6 του ν.1667/86 και το άρθρο 16 του ν.2169/93

). Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει όμως να θεωρηθεί ότι τα μέλη των συνεταιρισμών είναι ανεξέλεγκτα και ότι μπορούν αυθαίρετα να καθορίσουν την συνεταιριστική δράση με κανονιστικές συνέπειες. Έτσι αποκτά και νόημα ο περιορισμός που εισάγει η Σ12}5 «σύμφωνα με τους όρους του νόμου». Ωστόσο χάρη στην της αρχής της αναλογικότητας οι όποιες νομοθετικές ρυθμίσεις δεν πρέπει να περιορίζουν ασφυκτικά την καταστατική διαμόρφωση της ζωής του συνεταιρισμού από τα μέλη του. Γι' αυτό και θεωρείται θεμιτή η συμβουλευτική και χωρίς ψήφο παράσταση εκπροσώπου του εποπτεύοντος Υπουργείου ή του οικείου ΟΤΑ στους συνεταιρισμούς ενώ στην περίπτωση της κήρυξης έκπτωτων μελών του διοικητικού συμβουλίου συνεταιρισμού με πράξη της εποπτεύουσας διοικητικής αρχής προκειμένου η πράξη αυτή να είναι θεμιτή απαιτείται η έκδοση της είτε με διάταξη νόμου είτε με διάταγμα εκδιδόμενο με ειδική νομοθετική εξουσιοδότηση.

Η δεύτερη αρχή που επιβάλλεται είναι η **αρχή της κρατικής εποπτείας** στους συνεταιρισμούς, εποπτεία που μεταφράζεται σε έλεγχο νομιμότητας και όχι ιεραρχικό έλεγχο ούτε έλεγχο σκοπιμότητας. Επιπλέον ως κρατική εποπτεία είναι και εξωτερική (εσωτερική η εποπτεία που ασκεί το εποπτικό συμβούλιο). Πρέπει να σημειωθεί ότι ούτε η ίδρυση των συνεταιρισμών μπορεί να εξαρτηθεί από προηγούμενη άδεια. Την εποπτεία των αστικών συνεταιρισμών έχει ο Υπουργός Εθνικής Οικονομίας (άρθρο 13 ν.1667/86) ενώ η εποπτεία των αγροτικών ανήκει στο Υπουργείο Γεωργίας και ασκείται από σώμα ειδικών ελεγκτών (άρθρο 26 ν. 2169/93). Συνταγματικά θεμιτός είναι και ο δικαστικός έλεγχος νομιμότητας των όρων ίδρυσης και γενικά λειτουργίας των συνεταιρισμών. Αμφίβολης ωστόσο συνταγματικότητας είναι η παρέμβαση της εκτελεστικής εξουσίας κατά την ίδρυση των οικοδομικών συνεταιρισμών.

Τρίτη και τελευταία **αρχή** είναι αυτή **της κρατικής μέριμνας**, η οποία προσδιορίζει το ζητούμενο ατομικό και συλλογικό δικαίωμα και την αντίστοιχη θεσμική εγγύηση της συνεταιριστικής δράσης. Το κράτος έχει τη θετική υποχρέωση να μεριμνά για την ανάπτυξη των συνεταιρισμών όσο αφορά οικονομικά και μη ζητήματα (ορισμένες φορές η μέριμνα αυτή παίρνει την μορφή της ευκαιριακής οικονομικής ενίσχυσης), χωρίς ουδέποτε να παραβιάζεται η αρχή της ισότητας.³⁸

Αναγκαστικοί συνεταιρισμοί

Η Σ12}5 νομιμοποιεί την ύπαρξη των αναγκαστικών συνεταιρισμών, στους οποίους ούτε η σύσταση, ούτε η προσχώρηση ούτε η αποχώρηση είναι εκούσια. Η σύσταση και η λειτουργία αναγκαστικών συνεταιρισμών δεν θίγει την αρνητική πλευρά της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι, καθώς στη δική τους περίπτωση αυτό που έχει τον πρωταρχικό ρόλο είναι το δημόσιο συμφέρον, το οποίο χαρακτηρίζεται από επιτακτικότητα και επιβάλλει, για την επίτευξη ειδικών σκοπών, την προσχώρηση πολλών προσώπων σε μια ένωση ανεξάρτητα από την βούληση τους αλλά και την απαγόρευση της αποχωρήσεως τους. Η Σ12}5 θεσπίζει λοιπόν την αρχή της επικουρικότητας της δράσης του κράτους στην οικονομική ζωή συμπληρώνοντας την αρχή ελεύθερης ίδρυσης συνεταιρισμών. Η βασική διαφορά πάντως μεταξύ εκούσιων και αναγκαστικών συνεταιρισμών

³⁸ Βλ. σχετικά Χρυσογόνος Κώστας Χ. Ατομικά κ' Κοινωνικά Δικαιώματα σελ.474 - 475 «Γεωργικοί, αστικοί συνεταιρισμοί και αναγκαστικοί συνεταιρισμοί»

Π.Δ.Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα Β' σελ.900 – 902 «Γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί»

Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.4 - 13 «Άρθρο 12}5 - 6

έγκειται στην πρωτοβουλία (ιδιωτική ή δημόσια) ίδρυσης τους. Το δημόσιο συμφέρον ως λόγος σύστασης των αναγκαστικών συνεταιρισμών ξεπερνά σε σημασία ή χρόνο το τυχόν συντρέχον ατομικό συμφέρον και η έλλειψη του καθιστά τη σύσταση και τη λειτουργία συνταγματικά ανεπίτρεπτη. Το Σύνταγμα δεν ξεκαθαρίζει αν ο αναγκαστικός συνεταιρισμός είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου. Σε περίπτωση σιωπής του νόμου κρίνοντας από το στοιχείο του εξαναγκασμού αποφαινόμαστε ότι πρόκειται για νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου. Η σύσταση του αναγκαστικού συνεταιρισμού γίνεται με νόμο, τυπικό ή απλώς ουσιαστικό (δηλαδή νομοθετικά εξουσιοδοτημένη κανονιστική πράξη της διοίκησης). Ανεξάρτητα από τις ιδιομορφίες που συγκεντρώνουν οι αναγκαστικοί συνεταιρισμοί, γενικά διέπονται από τις ίδιες αρχές με εκείνες που διέπουν την σύσταση και λειτουργία των εκούσιων συνεταιρισμών. Βασικότερη ίσως είναι η αρχή της ίσης μεταχείρισης των μελών του αναγκαστικού συνεταιρισμού και εξωτερικά αλλά και εσωτερικά. Επομένως δεν επιτρέπεται να αποκλείονται αδικαιολόγητα από τον συνεταιρισμό πρόσωπα που συνδέονται ουσιαστικά με τον επιδιωκόμενο σκοπό και πληρούν τις προϋποθέσεις, αλλά ούτε να θεσπίζονται ρυθμίσεις που αναφέρονται στην εσωτερική οργάνωση και λειτουργία του συνεταιρισμού και συνεπάγονται διακρίσεις σε βάρος των διοικητικών και περιουσιακών δικαιωμάτων των συνεταίρων. Η συμμετοχή σε αναγκαστικό συνεταιρισμό δεν εμποδίζει βέβαια την παράλληλα συμμετοχή και σε άλλη εκούσια ένωση, η οποία διαφέρει ως προς τις εξουσίες και τα προνόμια.³⁹

³⁹ Βλ. σχετικά Χρυσόγονος Κώστας Χ. Ατομικά κ' Κοινωνικά Δικαιώματα σελ.475 - 476 «Γεωργικοί, αστικοί συνεταιρισμοί και αναγκαστικοί συνεταιρισμοί»

Π.Δ.Δαγτόγλου Ατομικά Δικαιώματα Β' σελ.903 – 905 «Γεωργικοί και αστικοί συνεταιρισμοί»

Κασιμάτης-Μαυριάς Ερμηνεία του Συντάγματος –Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Σπυρόπουλος, σελ.15 – 17 «Άρθρο 12}5 - 6

Περίληψη

Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι κατοχυρώνεται στο άρθρο 12 του Συντάγματος και εντάσσεται συστηματικά στις προστατευτικές των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών διατάξεις του Συντάγματος. Το συλλογικό αυτό δικαίωμα θεσμοθετήθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1864. Έχει ευρύτατο περιεχόμενο και αναλύεται σε αλλά επιμέρους δικαιώματα και ελευθερίες (όπως η ελευθερία διαμόρφωσης της φυσιογνωμίας ή η ελευθερία (αυτό)διοίκησης του σωματείου, κ.α) ενώ κατά την παραδοσιακή διδασκαλία υπάγεται ιδίως στην ελευθερία πνευματικής κινήσεως. Εμφανίζεται και ως αρνητική ελευθερία, δηλαδή ως δικαίωμα του μη συνεταιρίζεσθαι (ελευθερία της μη συστάσεως, της μη προσχωρήσεως και της μη συμμετοχής σε ένα σωματείο ή μιας ένωσης χωρίς δυσμενείς συνέπειες). Φορέας του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι είναι κάθε φυσικό και νομικό πρόσωπο (εφόσον πληρεί κάποιες προϋποθέσεις και δεν εμπίπτει στην περίπτωση του άρθρου 16 της ΕΣΔΑ). Οι περιορισμοί που εισάγει το Σύνταγμα αφορούν την σύσταση, λειτουργία και την διάλυση των σωματείων και ενώσεων και τελούν υπό την εγγύηση της δημοκρατικότητας και της προσήκουσας κρατικής παρέμβασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι τόσο ο δικαστικός έλεγχος όσο και η διοικητική εποπτεία περιορίζονται αποκλειστικά σε έλεγχο νομιμότητας. Ρυθμίσεις που αφορούν την ζωή ενός σωματείου από την ίδρυση μέχρι την παύση του εμπεριέχει και ο Αστικός

Κώδικας (ΑΚ 78 – 106). Οι γεωργικοί με τους αστικούς και οι αναγκαστικοί συνεταιρισμοί κατοχυρώνονται αντίστοιχα στις παραγράφους 4 και 5 του Σ12, ρυθμίζονται όμως και από ειδικότερους τυπικούς νόμους. Διέπονται από ιδιαίτερο μεν καθεστώς αλλά συγκεντρώνουν και αρκετά κοινά σημεία με τα σωματεία και τις ενώσεις του Σ12} 1 – 3.

Summary

The freedom of conjunction is established on the 12th article of the Constitution and it belongs to the articles, which systematically protect the basic rights and freedoms of the Constitution. This right was first instituted on the Constitution of 1864. It has an extremely wide content and it is broken into other rights and freedoms (like the freedom to format the physiognomy or the freedom to (self)administrate the association. etc) whereas according to the traditional theory it comes under the freedom of mental activity. It also appears as negative freedom of conjunction (freedom of non-founding, non-joining and non-participating to the association without any negative consequences). This right can be obtained by persons but also legal entities (as long as they gather the requested qualities and it is not valid the exception of the 16th article of the European Convention of Human Rights). The limitations of the Constitution concern the foundation, the operation and the dissolution of the associations and the unions of persons and they follow the democratic principals. It is characteristic that the judiciary and also the administrative control are exclusively limited to legality control. Additionally the Code of Civil Rights

contains settings for the life of an association (CC 78 – 106). The agricultural with the urban and the compulsory cooperations are established respectively on the 4th and 5th paragraphs of the 12th article but they also regulated by typical laws. They have some special features but they also demonstrate many similarities to the common associations and the unions of persons.

Λήμματα

- ένωση προσώπων – σωματεία
- νομική προσωπικότητα
- συλλογική δράση
- σύσταση – λειτουργία – διάλυση
- μη κερδοσκοπικός σκοπός
- αυτοδιοίκηση
- αρνητική ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι
- κρατική εποπτεία
- έλεγχος νομιμότητας
- εκούσιοι – αναγκαστικοί συνεταιρισμοί
- δημόσιο συμφέρον

Entries

- union of persons - associations
- legal personality
- group action
- foundation – operation – dissolution
- non-commercial goal
- self - administration
- negative freedom of conjunction
- public control
- control of legality
- voluntary - compulsory co-op
- public interest

Επίλογος – Συμπεράσματα

Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι συμβάλλει στην ενίσχυση του ατόμου για την επίτευξη ποικίλων στόχων ενώ ενισχύει την άσκηση και την αποτελεσματικότητα άλλων θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, όπως είναι η ελευθερία της πολιτικής συμμετοχής και γενικά της έκφρασης, του συνδικαλισμού, της θρησκείας, της επιστήμης, του δικαιώματος στο περιβάλλον, κ.λ.π. Αποτελεί επομένως απαραίτητο συμπλήρωμα της ελευθερίας του ατόμου, της ομάδας, της κοινωνίας εν γένει. Η σημασία του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι καταφαίνεται και από την επιφυλακτικότητα της κρατικής εξουσίας να το κατοχυρώσει ως συνταγματικό δικαίωμα, δεδομένου αν ήταν ακίνδυνο και ανώδυνο για τους κρατούντες θα είχε κατοχυρωθεί νωρίτερα και χωρίς προβληματισμό.

Νομολογία

- Απόφαση ΑΠ 1842/1984 σχετικά με την νομιμότητα παράλληλης λειτουργίας περισσότερων σωματείων με τον ίδιο ή παρεμφερή σκοπό στον ίδιο επαγγελματικό χώρο.
- Απόφαση Εφ. Λαρίσης 444/2006 σχετικά με την άρνηση δευτεροβάθμιας επαγγελματικής οργάνωσης (ομοσπονδίας) να εγγράψει ως μέλος της πρωτοβάθμια επαγγελματική οργάνωση, αν και υποβλήθηκε αίτηση με τα κατά νόμο απαιτούμενα έγγραφα.
- Απόφαση Εφ. Θεσσαλονίκης 181/1990 σχετικά με την καταχρηστικότητα ίδρυσης περισσότερων επαγγελματικών σωματείων που έχουν την ίδια έδρα, επιδιώκουν τον αυτό σκοπό και αποτελούνται από μέλη που ασκούν το ίδιο επάγγελμα, όταν προκαλείται σύγχυση στην εύρυθμη λειτουργία τους και στις δραστηριότητες για την επίτευξη του σκοπού τους.

- Απόφαση Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθήνας 3518/1993 σχετικά με την αναγνώριση σωματείου με την επωνυμία "Εκπολιτιστικός Σύλλογος Ελλήνων Σπουδαστών εκ Βορείου Ηπείρου" με μέλη Αλβανούς υπηκόους.
- Απόφαση Πολυμελούς Πρωτοδικείου Χαλκιδικής 183/1980 όσον αφορά την νομιμότητα ισχύος της αρχής της πολλαπλότητας ενώσεων και μη κερδοσκοπικών σωματείων, ακόμα και αν προκαλείται βλάβη στα συμφέροντα σωματείου από άλλο νεοϊδρυόμενο με την άσκηση αντιπολιτευτικής τακτικής.
- Απόφαση Μονομελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης 5251/2004 σχετικά με την νομιμότητα ίδρυσης σωματείων με μέλη και διοίκηση αλλοδαπούς.
- Απόφαση ΑΠ 1121/1988 σχετικά με την δυνατότητα σωματείου συνταξιούχων να εγγραφεί σε δευτεροβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση.
- Απόφαση ΑΠ 4/2005 σχετικά με την διάλυση του σωματείου με την επωνυμία «Τουρκική Ένωση Θράκης».
- Απόφαση ΑΠ Ολ. 4/2005 σχετικά με την διάλυση τουρκικού σωματείου ως αντιβαίνον στη δημόσια τάξη.

Το περιεχόμενο των εν λόγω αποφάσεων παρατίθεται αναλυτικά στην ιστοσελίδα του δικηγορικού συλλόγου Αθηνών (www.dsanet.gr)

Βιβλιογραφία

1. Αβδελίδη Π., Το αγροτικό συνεταιριστικό κίνημα στην Ελλάδα
2. Γεωργιάδης Απόστολος Σ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 3^η Έκδοση, 2002
3. Δαγτόγλου Π.Δ, Ατομικά Δικαιώματα Β', 2^η Αναθεωρημένη Έκδοση, 2005
4. Κασσιμάτης-Μαυριάς, Ερμηνεία του Συντάγματος II

5. Τσάτσος Δημήτρης Θ., Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ΄, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Ι. Γενικό Μέρος, 1988
6. Χρυσογόνος Κώστας Χ., Ατομικά κ΄ Κοινωνικά Δικαιώματα, 2^η έκδοση Αναθεωρημένη κ΄ Συμπληρωμένη, 2002
7. Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής – Συνεδρίασις 124^η της 11^{ης} Αυγούστου 1948, ομιλητής Δ. Σφαέλλος
8. Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής επί των συζητήσεων του Συντάγματος 1975
9. www.greekmeds.gr/adim
10. www.dsanet.gr
11. www.intertranslations.gr